

BOUWSTENEN VOOR EEN NIEUW ARMOEDEBELEID IN DE GEMEENTE LEEUWARDEN

Stichting Platform Armoede en Schulden Fryslân

16 maart 2021

Vooraf

Dit document is opgesteld nadat eind 2020 bekend werd dat de gemeente Leeuwarden een nieuw armoedebeleid wil gaan vaststellen.

De Werkgroep Stappen Maken, werkend onder de paraplu van Stichting Platform Armoede en Schulden Fryslân (PAS Frl), was sinds het voorjaar van 2020 bezig met het voorbereiden van een conferentie Stappen Maken. Het was de bedoeling dat armoede ervaringsdeskundigen, medewerkers van de gemeente Leeuwarden en gemeentelijke politici zich zouden gaan buigen over een serie ideeën en voorstellen voor een andere armoedeaanpak. Door Corona werd deze conferentie steeds doorgeschoven naar een nieuwe datum. Op het moment dat de plannen voor een nieuw armoedebeleid van de gemeente bekend werd, heeft de Werkgroep Stappen Maken besloten om daarbij aan te sluiten. Met deze Bouwstenen voor een nieuw armoedebeleid in de gemeente Leeuwarden wil de Werkgroep Stappen Maken en stichting PAS Frl een bijdrage leveren aan de totstandkoming van een nieuwe beleid. Zonder te beweren volledig te zijn, menen we dat deze informatie een belangrijke kapstok kan zijn voor nieuw beleid.

De Werkgroep Stappen Maken bestaat uit: Petra Vlutters (raadslid GroenLinks), Fokelien van der Meulen (raadslid CDA), Johannes Folkertsma (Senior adviseur Sociaal Domein van de gemeente Leeuwarden) en Douwe Beimin (zelfstandig opbouwwerker en adviseur van PAS Frl). De werkgroep wordt ondersteund door Ayşe Wijmenga (zelfstandig organisatie- en beleidsadviseur).

Voordat dit document is vastgesteld, is het eerst voorgelegd aan een groep ervaringsdeskundigen voor kritiek en aanvullingen. De door hen gemaakte opmerkingen zijn in deze definitieve versie verwerkt.

Het document Bouwstenen voor een nieuw armoedebeleid van de gemeente Leeuwarden is opgesteld door Ayşe Wijmenga en Douwe Beimin.

Het bestuur van Stichting Platform Armoede en Schulden Fryslân
Leeuwarden, 16 maart 2021.

© Copyright 2021 Stichting Platform Armoede en Schulden Fryslân

Stichting Platform Armoede en Schulden Fryslân
Weaze 33, 8495 HE Aldeboarn
info@pas.frl
+31 6 19 28 49 56
KvK 73395447
www.pas.frl

A. Wat is armoede	04
A1: Openlijke & verborgen armoede?	04
A2: Is de omvang van armoede & schulden vast te stellen?	04
B. Bij wie komt problematiek rond armoede en schulden voor?	05
B1: Werkenden met een laag inkomen	05
B2: Zzp'ers, zelfstandigen en flexwerkers	06
B3: Senioren	06
B4: Jongeren	07
B5: Mensen met een uitkering	07
B6: Alleenstaande ouders	07
B7: Anderen	08
C. Wat zijn de oorzaken?	08
C1: Algemene oorzaken	08
C2: Oorzaken voor zzp'ers, zelfstandigen en flexwerkers	09
C3: Senioren	09
C4: Jongeren	10
C5: Werkenden met een laag inkomen & bijstandsuitkering	10
D. Wat zijn de gevolgen van leven in armoede en/of schulden en welke relaties heeft dit tot andere problematiek?	11
D1: Armoede en gezondheid	11
D2: Armoede en kinderen	12
D3: Armoede en jongeren	12
D4: Armoede en laaggeletterdheid	13
D5: Armoede en sociale uitsluiting	14
D6: Armoede en onderwijs	15
D7: Armoede en levensstijl	15
E. Beeldvorming & bejegening	16
F. Wat zijn de gemeentelijke taken rondom armoede & schulden?	17
G. Wat is het huidige beleid van de gemeente?	18
H. Welke regelingen en trajecten zijn er in de gemeente Leeuwarden en waar liggen knelpunten?	19
H1: Preventief	19
H2: Vregetijdige signalering van betalingsachterstanden en schulden	19
H3: Ondersteuning & hulpverlening op het gebied van schulden	20
I. Kansen op het vergaren van een (zelfstandig) inkomen dat uitstijgt boven de armoedenorm	25
I1: Inschatting van de kans om door middel van goed betaald werk uit de armoede te komen	25
I2: De uitgangspunten en misvattingen waar de Participatiewet op gebaseerd is	25
I3: Vooronderstellingen Participatiewet	26
I4: De gemeente Leeuwarden en de uitvoering van de Participatiewet	26
J. Perspectief bieden	28

K. Constructieve ideeën en voorstellen vanuit ervaringsdeskundigen	29
K1 : Communicatie	31
K2 : Ontzorgen van mensen in de armoede	32
K3 : Individuele mogelijkheden om mensen met een uitkering een hoger inkomen te verschaffen	34
K4 : Knelpunten werkenden armen	35
K5 : Focus op kinderen als onderdeel van gezin	35
K6 : Zzp'ers en andere kleine ondernemers die een inkomen hebben onder het bestaansminimum	36
K7 : Stoppen met sancties en boetes	36
K8 : Stoppen met doorverkopen van schulden	36
K9 : Werkgevers nadrukkelijker betrekken bij armoedeproblematiek	37
K10: Armoede en schuldenproblematiek als integraal onderdeel van vakkenpakketten	37
K11: Collectieve Zorgverzekering AV Friso	37
K12: Laagrepelige informatie verschaffen	38
K13: Ervaringsdeskundigen structureel betrekken	39
L. Landelijke politieke belemmeringen wegnemen; samen nieuwe wegen inslaan	39
M. Wat leveren diverse beleidsvoornemens en uitvoeringsactiviteiten op en wat zijn de kosten?	39
N. Prioritering en kosten en baten	39
Geraadpleegde bronnen	40

A. Wat is armoede?

Het is een bekend fenomeen dat er verschillende definities worden gehanteerd voor het begrip armoede. Het hangt ervan af welke intentie en/of belang de gebruiker bij een bepaalde definitie heeft. Wil je een definitie gebruiken om de cijfers over armoede te verdoezelen dan gebruik je daar de definitie voor die daar bij past. Wil je het begrip armoede definiëren om duidelijk te krijgen hoeveel mensen met de directe en indirecte gevolgen van armoede te maken hebben, dan gebruik je een andere definitie. Om begripsverwarring of een niet duidelijke beschrijving van armoede te voorkomen, is bij het opstellen van dit document de definitie van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) als basis genomen¹.

‘Mensen zijn arm wanneer ze gedurende langere tijd niet de middelen hebben voor goederen en voorzieningen die in hun samenleving als minimaal noodzakelijk gelden (om menswaardig van te kunnen leven, mee te doen en zich te ontwikkelen. Het ontbreekt veelal aan perspectief op verbetering).’

Primaire levensbehoeften zijn schoon en drinkbaar water, voedsel, kleding, huisvesting en gezondheidszorg. Secundaire levensbehoeften zijn bijvoorbeeld de aanschaf van ‘luxe’-goederen, het maken van reizen en het deelnemen aan onderwijs, sport en andere sociale activiteiten.

A1. Openlijke & verborgen armoede

Armoede is een onderwerp waarover de meeste mensen die het betreft, niet graag over praten. Sommigen zijn er heel open en eerlijk over. Anderen schamen zich dermate dat ze de eigen armoederproblematiek heimelijk verborgen houden. Het verborgen houden van de armoede gereletereerde problemen gebeurt niet alleen t.a.v. collega en vrienden maar tegenover familie en eigen kinderen.

- a) Een kleine groep mensen die te maken heeft met armoede en/of schulden komt er ronduit voor uit dat men in een armoedige situatie zit.
- b) Veel mensen schamen zich ervoor dat ze niet in staat zijn om in hun eigen onderhoud te voorzien.
- c) Veelal worden problemen met te weinig geld en/of olopemde schulden verborgen gehouden voor familie, kinderen, ouders en vrienden.
- d) Verborgene armoede komt vaak voor in combinatie met isolement, sociale uitsluiting, niet mee kunnen of durven doen.
- e) Verborgene armoede houdt ook in dat het bijna onmogelijk is om passende ondersteuning te geven.

A2. Is de omvang van armoede & schulden vast te stellen?

Naast de ‘legale’ schulden bij instanties zoals banken, corporaties, verzekeringen, hypotheekverstrekkers, leveranciers etc. bestaat er ook een grijs/zwart circuit. Een circuit dat vaak buiten de boeken van de schuldenaar blijft. Deze schulden worden bijna nooit meegenomen in trajecten van schuldhulp, bewindvoering etc. omdat ze niet

---

¹ Hoff, S., & Hulst, B. (2019, 3 september). *Wat is Armoede*. Sociaal en Cultureel Planbureau. [Link](#)

bekend zijn. En/of niet meegerekend worden omdat er niets zwart op wit staat. Deze niet zichtbare schulden leiden bij de schuldenaar tot angst en stress.

- a) Een onderhandse lening (of persoonlijke lening) kan worden afgesloten ook als er sprake is van een vermelding bij de BKR (stichting Bureau Krediet Registratie opgericht in 1965).
- b) Een het verstrekken van een onderhandse lening komt vaak voor. Veelal zijn het familieleden die helpen bij het oplossen van financiële problemen; of het nu schulden of de aankoop van een woning betreft. Een ander fenomeen komt ook vaak voor, buiten het oog van de Belastingdienst, in het zwart geld circuit van ondernemers; het daar verdiende zwarte geld wordt weer zwart ingezet door leningen aan derden te verstrekken.
- c) Een persoonlijke lening voor particulieren kan vrij gemakkelijk worden geregeld. Een belangrijk onderdeel van het niet-legale leenstelsel vindt plaats via ouders, familie, vrienden en/of geldschietters (al dan niet met connecties in het illegale/criminele geldcircuit). De kans is groot dat deze leningen niet zwart op wit staan (op basis van vertrouwen). Vaak worden er hoge rentes gerekend².
- d) Mensen die in de problemen zitten en snel geld nodig hebben doen ook een beroep op pandjeshuizen. Bij een pandjeshuis kan een particulier waardevolle en minder waardevolle spullen belenen tegen cash-geld. Het gaat niet alleen om gouden kettingen/ringen (ook van oma/moeder) maar ook om een fiets, laptop, leren jas, mobieltje etc.

Met al het bovenstaande is het een lastige zaak om de problematiek exact vast te stellen.

B. Bij wie komt problematiek rond armoede en schulden voor?

Armoede komt voor in alle lagen van de samenleving. Dat het alleen voorkomt bij mensen in de bijstand is een grote misvatting en staat de route naar hulp in de weg. Bij Platform Armoede en Schulden Fryslân (PAS Frl) werken we samen met mensen vanuit alle lagen in de samenleving bij wie deze problematiek voorkomt of is voorgekomen, de zogeheten ervaringsdeskundigen.

Een ervaringsdeskundige is iemand die op basis van persoonlijke en collectieve ervaringskennis in staat is deze kennis, in welke vorm dan ook, door te geven aan anderen³. Bij PAS Frl vormen de ervaringsdeskundigen de basis van alle werkzaamheden. Ervaringsdeskundigen in armoede ervaren iedere dag wat het is om te leven met financiële beperkingen en de gevolgen daarvan. Te vaak wordt er gesproken óver mensen in armoede en niet mét mensen in armoede. PAS Frl leidt geen mensen op tot ervaringsdeskundigen; het zijn ervaringsdeskundigen. PAS Frl ondersteunt ervaringsdeskundigen wel in het leren om argumenten te formuleren, leren te presenteren en leren te debatteren.

---

² IREUS. (z.d.). *Geld Lenen Zonder BKR Toetsing*. [Link](#)

³ Movisie. (2018). *ERVARINGSDESKUNDIGEN IN HET SOCIAAL DOMEIN: wie zijn dat en wat doen ze?* ministerie van VWS. [Link](#)

Hieronder een greep uit de diverse groepen die met deze problematiek te maken hebben:

B1. Werken met een laag inkomen

- a) Ongeveer 30% van de mensen die te maken hebben met armoede, hebben een baan, maar een laag inkomen⁴.
- b) Van de werkenden is 6% arm. Van deze 6% is meer dan 50% langdurig arm⁵.

B2. Zzp'ers, zelfstandigen en flexwerkers

- a) Het aantal Nederlanders dat als zelfstandige zonder personeel werkt, zzp'ers dus, is in de afgelopen 15 jaar verdubbeld naar 1,1 miljoen⁶.
- b) Het zzp-schap is niet voor iedereen een vrije keuze: om kosten te besparen worden mensen door bedrijven soms gedwongen om ondernemer te worden, waarbij de risico's op bijvoorbeeld ziekte volledig bij de zzp'er worden neergelegd⁵.
- c) Van de zzp-huishoudens had in 2017 8,6% een inkomen onder het bestaansminimum⁵.

B3. Senioren

- a) Bijna 4% van de gepensioneerden kampt met een negatief vermogen⁷.
- b) Het aantal AOW-gerechtigde alleenstaanden en paren heeft een negatief vermogen⁷.
- c) Met alleen AOW is het moeilijk om rond te komen; veel senioren hebben geen of weinig pensioenopbouw: Het aantal AOW-gerechtigden met een betaalde baan is toegenomen van 138 duizend in 2009 naar 215 duizend in 2019; een groei van ruim 50%⁷.
- d) Als er bij senioren sprake is van armoede dan is er vaak sprake van verborgen armoede. Men durft er niet over te praten, denken dat armoede hun lot is, legt zich neer bij de situatie en men ziet geen uitweg.

B4. Jongeren

- a) Van de mbo'ers van 18 jaar en ouder heeft 37% momenteel een schuld (buiten studieschuld om). Eén op de vier heeft betalingsachterstanden⁸.
- b) In de afgelopen vijf jaar is het aantal jongeren met schulden bijna verdubbeld. In Nederland zitten ongeveer 170.000 jongeren meer in de schuld dan vijf jaar geleden⁹.

---

⁴ Echtelt, Sadiraj et. al. (november 2019). Eindevaluatie van de Participatiewet. Sociaal en Cultureel Planbureau. Den Haag.

⁵ Schut, J. M. W., & Hoff, S. (2016, 1 september). *De overheid ziet werk als de remedie tegen armoede, de realiteit is anders*. Sociale Vraagstukken. [Link](#)

⁶ Kok, L. (2019, 26 juni). Een minimumloon voor zzp'ers: klinkt sympathiek, maar... Het Parool. [Link](#)

⁷ *Schulden na de AOW dwingen tot doorwerken*. (2020, 8 september). KBO-PCOB. [Link](#)

⁸ Nibud. (2019, 25 februari). *Jongeren en schulden*. Nibud - Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting. [Link](#)

⁹ BKR. (2020). *Hoe jongeren steeds meer in de schulden belanden* | BKR. Stichting BRK voor financieel welzijn. [Link](#)

- c) Jongeren die 18 jaar worden zijn in principe zelf verantwoordelijk voor hun eigen inkomen en het treffen van financiële regelingen. Zo zijn jongeren vanaf hun 18^e zelf verantwoordelijk voor het afsluiten van een zorgverzekering. Het is een bekend fenomeen dat jongeren vaak een betalingsachterstand hebben bij de zorgverzekeraar.
- d) Ouders in armoede kunnen bij kinderen vanaf hun 18^e meestal niet financieel bijspringen door het wegvallen van kindgebonden budget en de kinderbijslag, het kindpakket en andere voorzieningen. Dus is er voor kinderen minder tot geen geld beschikbaar.

B5. Mensen met een uitkering

- a) Van de uitkeringsgerechtigden behoort 4 tot 8% tot een huishouden dat aangeeft schulden te moeten maken om rond te komen¹⁰.
- b) In ruim een kwart van de huishoudens met schulden heeft minstens een persoon een bijstandsuitkering¹¹.

B6. Alleenstaande ouders

- a) In de gemeente Leeuwarden woont 21.5% van de minderjarige kinderen in een eenoudergezin. Landelijk is dit percentage 16%. In 89% betreft het een alleenstaande moeder en in 11% een alleenstaande vader¹².
- b) Van de alleenstaande ouders kan 45.8% regelmatig iets niet kopen terwijl hun kind dat eigenlijk wel nodig heeft¹³.
- c) Vooral het kopen van een fiets is voor ouders met een laag inkomen een te grote kostenpost, net als het aanschaffen van kleding (26,8%). Ook als er schoenen (24,7%) of schoolspullen (17,7%) nodig zijn moeten deze ouders soms “nee” zeggen¹².
- d) Per 1 januari 2015 is de uitkering voor een alleenstaande ouder gelijk aan het bedrag dat geldt voor een alleenstaande. Ter compensatie is het kindgebonden budget verhoogd. Het kindgebonden budget geldt voor eenoudergezinnen met een of meerdere kinderen tot en met 17 jaar. Na het bereiken van de leeftijd van 18 jaar vervalt het kindgebonden budget en de kinderbijslag¹⁴. En neemt de kans op het verergeren van de armoede toe.
- e) Als een thuiswonend kind 18 jaar wordt dan vervalt het kindgebonden budget en de kinderbijslag. Één van onze ervaringsdeskings en alleenstaande ouder valt terug naar een bijstandsuitkering voor een alleenstaande en krijgt maandelijks te maken met een achteruitgang van de inkomsten van ongeveer € 500,- (€ 407,- per maand kindgebonden budget en € 105,- aan kinderbijslag voor één kind). Het

---

¹⁰ UWV (2015). Wie heeft schuld? Een kwantitatieve analyse van schulden bij uitkeringsgerechtigden. [Link](#)

¹¹ Jonge, A. (2020, 21 augustus). *Eerste harde cijfers over schuldenproblematiek*. Binnenlands Bestuur. [Link](#)

¹² Centraal Bureau voor de Statistiek. (2019b, december 23). *Bijna 1 op de 6 kinderen woont in een eenouderhuishouden*. [Link](#)

¹³ De Faam. (2020, 6 mei). *Bijna de helft van alleenstaande ouders met laag inkomen moet regelmatig 'nee verkopen'*. [Link](#)

¹⁴ Nibud. (2020, 20 mei). *Uw inkomen als uw kind 18 wordt*. Nibud - Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting. [Link](#)

bedrag wat en thuiswonend kind ontvangt van DUO in dit voorbeeld, bedraagt € 87,- per maand. De inkomsten van een kind uit een bijbaantje worden in mindering gebracht op de uitkering van de ouder.

- f) Ervaringsdeskundigen geven aan dat bovenstaande leidt tot onzekerheid, angst voor grote problemen en een uitzichtloze situatie.

B7. Anderen

- a) Van de huishoudens met een hoogopgeleide hoofdkostwinner had 3,4% in 2018 een laag inkomen. Dit is minder dan bij middelbaar (6,8%) en vooral laagopgeleiden (14,1%)¹⁵.
- b) Van alle volwassenen met een migranten achtergrond in Nederland, was in 2019 12% arm¹⁵.

C. Wat zijn de oorzaken?

Er zijn verschillende oorzaken waardoor mensen in een situatie van armoede en schulden terecht komen. Soms is een onverwachte rekening of het uitstellen van een betaling in combinatie met een (te) laag inkomen, bijvoorbeeld als zzp'er, of een (te) lage uitkering al voldoende om in een benarde situatie terecht te komen. Maar niet alleen mensen met weinig inkomen kan het overkomen: een verkeerde investering met een goedlopende bedrijf, een goede baan die wordt stopgezet, een scheiding of een schuld erven kan ook voor 'welgestelde' mensen het tij keren. Hieronder staan de meest voorkomende redenen.

C1. Algemene oorzaken

- a) (Tijdelijke) mentale/psychische problemen (zoals stress, burnout, depressie, angststoornissen etc).
- b) Mensen met een (structurele) psychische beperking hebben in het algemeen minder overzicht over de eigen situatie, zijn minder zelfredzaam en zijn zich vaak minder bewust van de gevolgen van hun beperking in combinatie met armoede.
- c) Door klachten als stress is er minder denkcapaciteit en nemen mensen besluiten die op korte, in plaats van lange termijn effect hebben.
- d) Verslavingen (en de bijbehorende uitgaven en in sommige gevallen oorzaak tot werkloosheid).
- e) Scheiding (waardoor er veel onverwachte kosten bij komen, bijvoorbeeld een nieuw (huur) huis en inrichting, in sommige gevallen heeft er een persoon in het huishouden een inkomen waardoor de ander zonder geld komt te zitten (waardoor de andere terug moet vallen op alimentatie en/of een uitkering)).
- f) Meebetalen aan een ander huishouden (studenten/ kinderen betalen mee aan ouders of familie).
- g) De wegen naar effectieve hulp niet kunnen vinden (bijv. door laaggeletterdheid, een taalbarrière, formulieren angst, gebrek aan netwerk, niet weten waar je moet zijn, struisvogelgedrag, niet open willen doen).
- h) Wegens schaamte geen hulp willen zoeken/aannemen.

---

¹⁵ Platform 31. (z.d.). *Cijfers Schulden en Armoede*. [Link](#)

- i) Opgelicht worden (familie/onbekende op whatsapp).
- j) Bestaande schulden (zoals studieschuld).
- k) Geërfde schulden.
- l) Een uitgavenpatroon dat hoger is dan de inkomsten (bijv. veel online shoppen).
- m) Arbeidscontract beëindigd (maar wel dezelfde vaste lasten: huur/hypotheek, kosten kinderen, verzekeringen etc).
- n) Door zaken als een toeslagen-affaire, Corona.
- o) Willen doorstuderen, maar geen recht op studiefinanciering meer hebben en tijdens deze periode en ook geen recht op een uitkering hebben (bij een uitkering is het verplicht om werk te zoeken, wat vaak niet te combineren is met een studie).
- p) Niet weten op welke financiële mogelijkheden en middelen ze recht hebben (zoals toeslagen en kwijtscheldingen) en daardoor (net) tekort komen.
- q) Sociaal isolement en schaamte en daarom niet om hulp vragen (vooral bij ouderen).
- r) Het wettelijke minimumloon gaat uit van een fulltime baan of een parttime baan met een hoog salaris; door problemen met gezondheid, een laag opleidingsniveau, zorgplichten etc. zijn veel mensen gedwongen om een kleinere, vaak onzekere, laagbetaalde baan te accepteren.
- s) Door flexibilisering van de arbeidsmarkt en dus minder vastigheid op een inkomen uit arbeid, is het armoederisico toegenomen.
- t) Gedwongen woningverkoop, extra leningen (bijv. door Bureau Zelfstandigen Fryslân), toename schulden, beroep doen op uitkering maar die niet krijgen bij sociale zaken (als zelfstandige die nog geen jaarcijfers op basis van de Belastingdienst kan overleggen).
- u) Door afbetaling/schuldenregeling, alimentatie, bewindvoering etc. onder het bestaansminimum terecht komen.

C2. Zzp'ers, zelfstandigen en flexwerkers

- a) Faillissement bedrijf.
- b) Te weinig inkomen hebben en geen recht op compensatie.
- c) Ziek zijn geworden (zonder verzekering of een verzekering die niet voldoende dekking geeft).
- d) Zzp'ers die nauwelijks een beroep kunnen doen op toeslagen en kwijtscheldingen (o.a. doordat deze afhankelijk zijn van de vaststelling van het jaarinkomen door de Belastingdienst).
- e) Zaken administratief niet op orde hebben.
- f) Leningen (vaak privé) die niet terugbetaald kunnen worden.

C3. Senioren

- a) Lange tijd in het buitenland gewerkt hebbende zonder aanvullend verzekerd te zijn voor de AOW (2% minder AOW voor elk jaar dat men in het buitenland heeft gewerkt; 20 jaar in Australië gewoond; zij ontvangen nu bijv. 60% van de AOW-uitkering wegens onderverzekering).

- b) Indexering van AOW die gekoppeld is aan het minimumloon (en derhalve achterblijft bij de gestegen kosten van het levensonderhoud).
- c) Schulden die bijv. voortkomen uit onderwaarde bij verkoop van de woning (restschuld). Dat is vaak het geval bij mensen die een aflossingsvrije hypotheek hebben afgesloten.
- d) Ongeveer de helft van de senioren van 75 jaar en ouder komt nooit online en mist daardoor belangrijke informatie¹⁶.

C4. Jongeren

- a) In armoede opgroeien; geen stimulerende leefomgeving; minder kansen op schoolcarrière die past bij de talenten; niet mee kunnen doen; sociale uitsluiting; vereenzaming. Vaak bepaalt daar waar je wieg heeft gestaan ook het toekomstperspectief en zijn er (tot nu toe) weinig instrumenten om dit te veranderen.
- b) Een HBO/universitaire studie gaan volgen, dan zou het betekenen dat men een beroep doet op studiefinanciering; hetgeen betekent dat je 'je in de schulden gaat steken'. Veel ouders in armoede/schulden zullen dat ontraden. Studiefinanciering is onvoldoende om de totale kosten van een HBO-universitaire studie te bekostigen. Ouders kunnen niets bijdragen. Dan is studeren met een deeltijdbaan erbij de enige uitweg.
- c) Ontbreken van een startkwalificatie en geen opleiding mogen volgen in een uitkeringssituatie (met een uitkering moet men beschikbaar blijven voor de arbeidsmarkt).
- d) Na het studeren aan MBO/HBO/Universiteit met een studieschuld bij DUO zitten. Een schuld bij DUO van € 40.000,- is geen uitzondering daar waar ouders niets bij hebben kunnen dragen.
- e) Jongeren die 18 worden krijgen te maken met meer betalingsverplichtingen, zoals zorgverzekering. Daarnaast vallen er bij de ouders kindgebonden budgetten weg, waardoor deze bedragen niet betaald konden worden. Ook rekeningen die voorheen uit het kindgebonden budget en voorzieningen betaald werden (zoals telefoonrekening, kledinggeld) komen vaak voor de rekening van de jongeren.

C5. Werkenden met een laag inkomen & bijstandsuitkering

- a) Uitkering en de bijbehorende sancties zoals:
  - Verhogingen bij betalingsachterstand door incassobureaus, deurwaarders, corporaties etc.
  - (Straf) kortingen op uitkeringen
  - Sancties op ziektekostenverzekering door bij achterstand in de duurste categorie geplaatst te worden
  - Beslaglegging op roerende goederen
  - Beslaglegging op eigendommen zoals de woning, auto, boot etc.

---

¹⁶ Centraal Bureau voor de Statistiek. (2019, 4 januari). *Zes procent nooit op internet*. [Link](#)

- b) Boetes & onverwachte rekeningen (en het niet kunnen betalen hiervan, waardoor er achterstallige betalingen ontstaan met als gevolg deurwaarders, beslaglegging, huisuitzetting).
- c) Niet na kunnen komen van betalingsverplichtingen (zoals hypotheek, verzekeringen etc).
- d) Het moeten terugbetalen van toegekende toeslagen en/of bijverdiensten en/of giften (vooraf is niet altijd duidelijk waar men recht op heeft, gaan er vanuit dat het 'systeem' werkt en dit goed is berekend. In plaats daarvan wordt het achteraf verrekend met alle consequenties van dien).
- e) Hoe langer de armoede in een uitkeringssituatie duurt, hoe minder kans op uitstroom naar een baan c.q. een beter inkomen.
- f) Na een jaar armoede daalt de kans op ontsnapping drastisch; van 60% naar 20%; na weer een jaar ligt die kans op 10%¹⁷.

D. Wat zijn de gevolgen van leven in armoede en/of schulden en welke relaties heeft dit tot andere problematiek?

Als er over armoede wordt gesproken dan blijft het vaak bij punten als te weinig inkomen, schulden, geen werk hebben, niet mee kunnen doen etc. Maar armoedeproblematiek is veel breder en complexer. In onderstaande benoemen we een breed scala aan punten die te maken hebben met de gevolgen van armoede.

D1. Armoede en gezondheid

Bovenstaande gaan vaak samen, en versterken elkaar zelfs. De relatie wordt ook de schaarste-theorie genoemd¹⁸.

- a) Gezondheidsverschillen veroorzaken maatschappelijke kosten (zorg, uitkeringen)²⁰.
- b) De dagelijkse stress van armoede belet mensen om iets te doen aan hun gezondheid. Ze hebben er in hun hoofd geen ruimte voor¹⁹.
- c) Mensen die in armoede leven hebben vaak te maken met chronische stress en ziekte. Ook zijn ze vaak minder gelukkig en minder goed in staat om beslissingen te nemen. Deze vier factoren hebben direct invloed op hun gezondheid²⁰.
- d) Een slechte gezondheid kan van invloed zijn op het doorlopen van onderwijs en daarmee de kansen op werk beïnvloeden²¹.
- e) Armoede, stress en gezondheid hangen met elkaar samen. Mensen die langdurig in armoede leven voelen zich vaak minder gezond, lopen meer risico op chronische ziekten en overlijden op jongere leeftijd²².
- f) Armoede en stress wordt vaak van generatie op generatie doorgegeven²⁰.

---

¹⁷ Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2020, 19 maart). *Eindevaluatie van de Participatiewet*. Sociaal en Cultureel Planbureau. [Link](#)

¹⁸ Omlo, J. (2014, 27 maart). *Schaarste: hoe gebrek aan tijd en geld ons gedrag bepalen*. Sociale Vraagstukken. [Link](#)

¹⁹ Helleman, G. (2018, 1 juni). *Armoede en gezondheid in samenhang benaderen*. Platform Stad en Wijk. [Link](#)

²⁰ RIVM. (2019). *Armoede, chronische stress en gezondheid in de gemeente Den Haag*. [Link](#)

²¹ RIVM. (z.d.). *Feiten en cijfers over de relatie tussen armoede en gezondheid*. Loketgezondleven.nl. [Link](#)

²² Ten Dam, J. (2019). *Armoede, Stress & Gezondheid: Lectoraat De Gezonde Stad, hogeschool Windesheim, Zwolle*. [Link](#)

- g) Schulden en armoede beïnvloeden de werking en de ontwikkeling van de hersenen²⁰.
- h) Schaamte door armoede kan ook andere negatieve gevolgen hebben zoals verminderde eigenwaarde, wanhoop, depressieve gevoelens en verminderd vertrouwen in vermogen²³.
- i) Veel mensen in armoede stellen nog steeds doktersbezoek uit om financiële redenen²⁴.

D2. Armoede en kinderen

- a) Kinderen die opgroeien in arme gezinnen ervaren twee keer zo vaak minder goede gezondheid dan kinderen uit welvarende gezinnen²⁵.
- b) Kinderen uit arme gezinnen hebben een veel grotere kans op sociaal-emotionele problemen²⁴.
- c) Opgroeien in armoede heeft echter negatieve gevolgen voor de gezondheid, het welbevinden, de ontwikkeling en de kansen van kinderen²⁴.
- d) Het brein van jonge kinderen is volop in ontwikkeling. Hoe jonger kinderen zijn, des te meer hun hersenen nog in ontwikkeling zijn en des te schadelijker chronische stress is op de ontwikkeling van het brein²¹.
- e) Kinderen die opgroeien in een gezin met veel stress zien zichzelf veelal als 'slachtoffer' dit kan een (aangeleerd) gebrek aan zelfregulatie en gevoelens van machteloosheid en hulpeloosheid opwekken²¹.
- f) Gevoelens van uitzichtloosheid worden in verband gebracht met zaken als drugsgebruik, criminaliteit en bepaalde psychische ziektebeelden²¹.
- g) De sociale participatie van kinderen blijft achter²⁶.
- h) 6% tot 19% van de kinderen leeft in een risicovolle gezondheidssituatie als gevolg van de financiële situatie in het gezin²⁵.
- i) Een gebrek aan een ondersteunende en stabiele thuisomgeving kan leiden tot een onveilige hechting, met bijbehorende gedragsproblemen zoals beperkte doelgerichtheid, lager zelfvertrouwen en minder goede sociale vaardigheden²².

D3. Armoede en jongeren

- a) Jongeren die in armoede leven hebben vaak een lage opleidingsachtergrond, schooluitval en een beperkt toekomstperspectief, een hoger risico op een onbedoelde zwangerschap of jong ouderschap²⁰.
- b) Jongvolwassenen van 18 tot 25 jaar uit een huishouden met een (langdurig) laag inkomen worden vaak verdacht van een misdrijf 5,9% in tegenover 1,9% bij jongvolwassenen met een hoger inkomen in 2017²⁰.
- c) Jongvolwassenen die zijn opgegroeid in armoede hebben minder werkgeheugen dan jongvolwassenen die relatief rijk zijn opgegroeid²².

---

²³ Plantinga, A., Zeelenberg, M., & Breugelmans, S. M. (Reds.). (2018, maart). *De effecten van armoede op voelen, denken en doen*. [Link](#)

²⁴ Netwerk Tegen Armoede. (z.d.). *Gezondheid | Netwerk tegen Armoede*. [Link](#)

²⁵ GGD Zaanstreek-Waterland. (2019, januari). *Verband tussen armoede en gezondheid bij kinderen in Zaanstreek-Waterland*. [Link](#)

²⁶ GGD West-Brabant. (2009). *Armoede en gezondheid van kinderen*. [Link](#)

- d) Meer dan 25.000 Nederlandse meisjes en jonge vrouwen missen soms de lessen op school omdat ze geen menstruatieproducten kunnen betalen²⁷.

D4. Armoede en laaggeletterdheid

- a) Laaggeletterdheid is vaak een belemmering om zelfredzaam te zijn en andersom vergroot armoede de kans op laaggeletterdheid.
- b) “Hoe hou je je uitgaven bij als je moeite hebt met rekenen?” Uitdagingen waar 2,5 miljoen Nederlanders dagelijks tegenaan lopen²⁸.
- c) Mensen met financiële problemen worden met brieven en e-mails niet altijd bereikt, waardoor zij belangrijke informatie missen die kan helpen bij het oplossen of tegengaan van deze problemen. Daarnaast is het lezen van de brief niet gelijk aan het begrijpen hiervan.
- d) Schuldhulpverleners zijn zelden opgeleid om taalachterstanden op te sporen en mensen te verwijzen. Het gevolg daarvan is dat er zelden sprake is van een integrale aanpak van schulden en taalachterstanden²⁹.

D5. Armoede en sociale uitsluiting

- a) Het percentage dat verdacht wordt van het plegen van een misdrijf, het percentage dat slachtoffer is geworden van criminaliteit, is hoger dan onder personen met een hoger inkomen³⁰.
- b) Lage inkomens ervaren vaker sociale overlast in de buurt en zijn bang om er beroofd of lastiggevallen te worden²⁹.
- c) Bij sociale uitsluiting raken mensen geïsoleerd en vervreemd van de samenleving omdat ze niet of slechts in beperkte mate kunnen meedoen²⁹.
- d) Mensen die weinig tot geen geld te besteden hebben voelen zich meestal eenzamer dan mensen met meer financiële ruimte²⁹.
- e) In wijken met achterstand is het percentage wat zich matig tot ernstig uitgesloten voelt zo’n twee keer zo hoog als in overige wijken²⁹.
- f) Mensen in armoede schamen zich voor hun situatie, mede omdat sociaal succes steeds meer afgemeten wordt aan financieel succes en consumptie. Dit leidt tot terugtrekkend gedrag²².
- g) Mensen uit lagere sociaal-economische klassen zijn gemiddeld minder geneigd om mensen te vertrouwen²².
- h) Door de digitalisering en gebrek aan toegang hiertoe voor mensen in armoede, blijven veel mensen digitaal achter (op gebied van sociale apps, maar bijvoorbeeld ook digitale dienstverlening)³¹.
- i) Door gebrek aan (geld voor) hygiëne en verzorging geen intiem contact aandurven gaan en schaamte ervaren.

---

²⁷ Lekker In Het Leven. (2020, 28 september). *Vecht mee tegen menstruatie-armoede!* [Link](#)

²⁸ Stichting Lezen & Schrijven. (2016, mei). *Over de relatie tussen laaggeletterdheid en armoede.* [Link](#)

²⁹ Stichting Lezen & Schrijven. (2016b, oktober). *Over de relatie tussen lees- en rekenvaardigheden en financiële problemen.* [Link](#)

³⁰ CBS. (2019b, december 9). *Kans op armoede bij huishoudens - Armoede en sociale uitsluiting 2019.* Centraal Bureau voor de Statistiek. [Link](#)

³¹ Netwerk Tegen Armoede. (2020, december). *Jaarboek Armoede en sociale uitsluiting 2020 | Netwerk tegen Armoede.* [Link](#)

D6. Armoede en onderwijs

- a) Kinderen uit arme gezinnen nuttigen geen of minder vaak een (gezond) ontbijt en zijn daardoor op school vaker minder geconcentreerd en meer vermoeid³².
- b) Kinderen die opgroeien in armoede komen vaak uit een omgeving waarin naar school gaan en het presteren niet wordt gestimuleerd³¹.
- c) Veel ouders van kinderen uit gezinnen in armoede zijn laaggeschoold. Ze kunnen hun kinderen niet ondersteunen bij huiswerk³³.
- d) In gezinnen die te maken hebben met armoede zijn vaak geen boeken beschikbaar of een abonnement bij de bibliotheek.
- e) Kinderen die opgroeien in armoede krijgen weinig prikkels om in de keuze van vervolgonderwijs aan te sluiten bij de talenten waarover de kinderen beschikken.
- f) In keuzes voor vervolgonderwijs leggen onderwijsadviseurs de lat vaak lager bij kinderen uit armoede³⁴.

D7. Armoede en levensstijl

- a) Achtervolgd worden door dreigingen van sancties, boetes, deurwaarders, beslaglegging, huisuitzetting, woningverkoop, zie ook stress/gezondheid (zie punt D1).
- b) Leven in angst en geen post meer durven openen, de aanmaningen stapelen zich op evenals de stapel ongeopende post achter de voordeur. Schulden lopen op.
- c) Enkel goedkoop eten kunnen nuttigen: goedkoop eten is vaak ongezond vanwege de vele suikers en slechte vetten.
- d) Niet mee kunnen doen vanwege het ontbreken van financiële middelen (zie punt D5).
- e) 'Er-niet-uitzien' door haar/gebit/huid.
- f) Weinig toekomstperspectief & uitzichtloosheid.
- g) Effecten op huishoudingen met kinderen; kinderen die niet mee kunnen doen, niemand die bij kinderen thuis komt om te spelen, ouder(s) die zich als opvoeder/verzorger mislukt voelen, isolement van kinderen. Ouders die de waarheid niet durven vertellen en/of dingen verborgen houden voor instanties omdat ze bang zijn dat hun kind wordt afgenomen.
- h) Stress door armoede en/of schulden geeft vaak problemen op het individu die het betreft en op de huishouding. Stress is vaak niet te zien aan de buitenkant van een persoon, en krijgt daardoor minder aandacht dan een zichtbaarder ziektebeeld. Stress wordt vaak onderbelicht waardoor er vaak nog meer stress wordt ervaren als betreffende mensen onder druk worden gezet. Stress en chronische stress hangt vaak samen met depressie, burnout en angststoornissen. Bij chronische stress raakt de hormoonhuishouding verstoord, hersengebieden zijn ontregeld en soms beschadigd en verschillende systemen, waaronder het immuunsysteem, werken niet meer normaal. Het stresshormoon Cortisol

---

³² Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2019, 25 februari). *Opzetten ontbijtclub*. Gelijke Kansen. [Link](#)

³³ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2019b, juni 11). *Brochure: Omgaan met armoede op scholen*. Gelijke Kansen. [Link](#)

³⁴ NJi. (2020, 11 maart). *Kind arme ouders krijgt vaak lager schooladvies - Nieuws | NJi*. Nederlands Jeugdinstituut. [Link](#)

onderdrukt niet alleen het immuunsysteem, maar speelt ook een rol bij het ontwikkelen van Diabetes 2, hart en vaatziekten, spijsverteringsklachten en kanker. Stress en psychische klachten werken elkaar vaak in de hand.

- i) Wanneer er onderhandse/illegale leningen zijn aangegaan speelt er altijd de dreiging van ‘mannen in leren jasjes’ die langskomen. Dit leidt tot vluchtgedrag en/of stress.

E. Beeldvorming & bejegening

Mensen die in armoede en/of schulden leven worden vaak op bepaalde manieren aangesproken en benaderd. Er zijn veel vooroordelen over deze groep mensen ‘het is hun eigen schuld dat ze hierin terecht zijn gekomen’ en ‘het is hun eigen schuld dat ze er niet uit komen’ zijn twee veel gehoorde geluiden. Hieronder veel voorkomende misstanden en voorbeelden op het gebied van beeldvorming, bejegening en vooroordelen:

- a) Vaak wordt gedacht dat de groep mensen in armoede grotendeels uit mensen met een bijstandsuitkering bestaat, terwijl het ook mensen uit andere sociale groepen kan overkomen. Zie punt B voor verschillende oorzaken met o.a. de constatering dat 30% van de mensen in armoede een betaalde baan hebben.
- b) Er heersen veel oordelen en vooroordelen over mensen in armoede, wat invloed heeft op een negatieve bejegening van deze groep. Enkele voorbeelden:
  - 1. Het is hun eigen schuld dat ze in zo’n situatie zitten.
  - 2. Ze willen niet werken/ moeten harder werken/ zijn lui.
  - 3. In Nederland leeft niemand in armoede/ armoede in Nederland bestaat niet.
  - 4. Ze kunnen niet omgaan met geld.
- c) De bejegening vanuit de samenleving is vaak kleinerend, spottend of lacherig. Dit werkt ook schaamte over de situatie in de hand. Enkele voorbeelden:
  - 1. Jongeren worden uitgelachen/ gepest omdat ze er niet bij horen door gebrek aan merkkleding, een slecht gebit, geen goede hygiëne, geen schone kleren, versleten kleren/schoenen.
  - 2. Op sollicitaties worden mensen sneller afgewezen om hun minder verzorgde uiterlijk en kleding.
  - 3. Mensen die naar voren komen met hun problemen worden vaak niet serieus genomen, geeft diegenen die het verteld worden een ongemakkelijk gevoel en worden afgedaan als aanstellers.
- d) De bejegening vanuit de overheden is vaak niet toereikend, hierbij worden onbedoeld bepaalde groepen uitgesloten. Enkele voorbeelden:
  - 1. De teksten in brieven, flyers, formulieren zijn onbegrijpelijk (B1 niveau staat niet gelijk aan begrijpelijke tekst).
  - 2. De tekst is alleen te lezen in het Nederlands en niet in talen uit andere culturen.
  - 3. De informatie is alleen online te vinden (website is vaak niet overzichtelijk en dus niet toegankelijk en niet iedereen heeft toegang tot het internet).
  - 4. De brieven hebben geen vriendelijke en uitnodigende toon (er wordt bijv. bedreigd met boetes als bijv. alle documenten niet worden meegenomen).

- e) Bejegening vanuit instanties en instellingen
1. Door regels als ‘we kunnen pas helpen bij een schuld vanaf een x-bedrag’ worden mensen die om hulp vragen niet serieus genomen.
  1. Een preventieve aanpak is vaak moeilijk (‘hoe weet je wie het betreft?’) bij mensen die in de problemen dreigen te raken.
  2. Mensen worden vaak als zijnde onnozel, onzelfstandig en hulpeloos benaderd, waardoor de persoon in kwestie juist nog minder grip krijgt op de eigen situatie.
  3. Onderhuidse racistische/discriminerende opvattingen die er bij medewerkers/hulpverleners leven.
  4. Te weinig kennis en informatie over mensen die leven in armoede en met schulden bij instanties en hulpverleners maakt dat de hulpverleners geen idee hebben wat er speelt en inzetten op losse onderdelen van de problematiek in plaats van de problematiek als geheel te benaderen (bijv. alleen focus op kinderen, of alleen focus op schulden oplossen, geen gedragsverandering).

F. Wat zijn de gemeentelijke taken rondom armoede & schulden?

Het belangrijkste instrument van de gemeente Leeuwarden tot nu toe, zijn samen te vatten onder het kopje Minimaregelingen³⁵.

G. Wat is het huidige gemeentelijke beleid rondom armoede & schulden?

Het huidige beleidskader rond armoedeproblematiek is gebaseerd op de beleidsnotitie van de gemeente Leeuwarden: Armoedeaanpak Gemeente Leeuwarden “De kunst van het rondkomen”³⁶ (september 2014).

---

³⁵ Gemeente Leeuwarden. (z.d.). *Minimaregelingen* | Gemeente Leeuwarden. [Link](#)

³⁶ *De Kunst van het Rondkomen*. (2014, september). Gemeente Leeuwarden. [Link](#)

H. Welke regelingen en trajecten zijn er in de gemeente Leeuwarden en waar liggen knelpunten?

Mensen in armoede en/of met schulden zien vaak door de bomen het bos niet meer. Waar moet ik zijn? Welke regelingen zijn er? Wie kan mij helpen? Wie is te vertrouwen? Gaat hulp me (veel) geld kosten? In onderstaande punten zijn de een aantal van die regelingen en trajecten op een rij gezet.

H1. Preventief

- a) Geen kennis hebben van regelingen en procedures; geen idee ook waar je moet zijn voor wat.
- b) De weg vinden in een doolhof aan mogelijkheden van toeslagen, regelingen en kwijtscheldingen.
- c) Belemmeringen: niet beschikken over een pc, internet, geringe computervaardigheden en laaggeletterdheid.
- d) Eigen administratie niet op orde hebben, niet beschikken over gevraagde documenten, geen ID hebben, van alles kwijt zijn, in paniek raken als er documenten gevraagd worden.
- e) Geen vertrouwen hebben in instanties waar toeslagen en kwijtscheldingen moeten worden aangevraagd. Fatalisme; 'je krijgt het toch niet'.
- f) Ingewikkelde procedures, veel formulieren, veel documenten gevraagd.
- g) (On)toegankelijkheid van informatie en procedures; moeite met het begrijpen van logica van de overheid, moeilijke, ingewikkelde formulieren.
- h) Geen beroep op ondersteuning kunnen/durven doen, onbekendheid wie zou kunnen helpen.
- i) Systemen die niet op elkaar aansluiten zoals gemeentelijke heffingen en belastingen, waterschapsbelasting en de Belastingdienst. Het verzoek om kwijtschelding van bijv. de Waterschapsbelasting (bij de Belastingdienst) moet vergezeld gaan van het jaaroverzicht van de bijstandsuitkering³⁷. Als dat jaaroverzicht niet tijdig in bezit is, of er is nog geen vaststelling van het jaarinkomen van de Belastingdienst, dan maken de mensen zich zorgen of het wel goed komt met de aanvraag kwijtschelding.
- j) Systeem hanteren waarbij mensen die bekend zijn bij instanties (zoals de gemeente) automatisch toeslagen en kwijtschelding krijgen.
- k) Het uitbesteden van 'diensten' aan de commerciële partijen leidt tot het ontbreken van overzicht bij de gemeente(n) en tot afhankelijkheid van die partijen.

H2. Vroegtijdige signalering van betalingsachterstanden en schulden

Vanaf februari 2021 zijn gemeenten wettelijk verplicht om systemen op te zetten rond vroegsignalering van financiële achterstanden en beginnende schulden. Voor de gemeente Leeuwarden zijn er afspraken gemaakt met de woningcorporaties,

---

³⁷ Noordelijk Belastingkantoor. (2021, 18 februari). *Voorwaarden en regels kwijtschelding*. [Link](#)

energieleveranciers, waterleveranciers en de zorgverzekeraars. In het Landelijk Convenant Vroegsignalering hebben voornoemde partijen afspraken gemaakt³⁸.

Het principe is dat iedereen die 30 tot 100 dagen te laat is met een betaling aan voornoemde partijen, automatisch in beeld komt bij de gemeente. Een schuldhelpverlener (van de gemeente) nodigt de persoon vervolgens uit voor een intakegesprek over zijn of haar financiële positie. Twee belangrijke knelpunten bij deze wet zijn: (1) het omgaan met regels van privacy en (2) gemeenten die stellen dat deze wetgeving moeilijk uitvoerbaar is omdat de regering geen extra financiële middelen voor de uitvoering van de wet beschikbaar stelt¹³.

Ervaringsdeskundigen hebben al aangegeven dat vroegsignalering op zich geen slechte zaak is, maar waarom die uitvoeringstaak nu bij de gemeenten komt te liggen, is niet duidelijk.

Een woningcorporatie bijvoorbeeld, wil de huur van een woning in principe binnen hebben op de eerste dag van de maand. De corporatie weet halverwege de maand al wie (nog) niet heeft betaald. De corporatie mag in de maand dat er achterstand wordt geconstateerd een betalingsherinnering sturen. Maar niets verbiedt haar om bijv. na een betalingsachterstand van twee weken telefonisch contact op te nemen (mondellinge betalingsherinnering) met de huurder en die te vragen of er misschien sprake is van financiële problemen. Dan is er sprake van handelen om een moment dat er nog geen problematische schulden zijn opgebouwd en kunnen er afspraken tussen de huurder en verhuurder worden gemaakt over hoe het probleem op te lossen.

H3. Ondersteuning & hulpverlening op het gebied van schulden

Nog steeds groeit het aantal mensen met schulden in de gemeente Leeuwarden. Schulden waar mensen hulp bij nodig hebben. Om goed met geld om te gaan en niet (verder) in de schulden te raken, hebben mensen kennis en vaardigheden nodig om zich staande te houden. Trajecten gericht op het oplossen van problemen van mensen met schulden kosten veel tijd en geld. Soms zelfs meer geld dan de schuld zelf. Na het volgen van een traject schuldhulp, budgettering of bewindvoering vallen veel mensen terug in oud gedrag. Daarnaast zijn veel 'oplossingen' overeenkomstig aan pleisters plakken in plaats van wonden helen.

Tevens zijn er veel verschillende (gesubsidieerde) initiatieven, projecten en trajecten, die ondanks hun goede bedoelingen, de mensen in schulden en armoede doen duizelen, want: waar moet je nou heen als je schulden hebt of in armoede leeft?

Ook is het een bekend fenomeen dat schuldenaars na een bepaald traject te hebben gevolgd, weer vervallen in oud gedrag en opnieuw schulden gaan maken. Hier volgen de meest bekende ondersteunings en hulptrajecten in de gemeente Leeuwarden:

---

³⁸ Jonge, A. (2020b, november 10). *Sneller bij schulden met "vaste lasten partners"*. Binnenlands Bestuur. [Link](#)

- a) Vrijwillige hulpverlening bij schulden (als het voortraject van een sanering oftewel schuldhulpverlening).
- SchuldHulpMaatje.** Schuldhulpmaatje is een landelijke organisatie opgezet vanuit de kerken/diaconie en heeft lokale afdelingen. De hoofdtaak van Schuldhulpmaatje is Vroegsignalering en Preventie. Hun aanpak richt zich erop om mensen met financiële problemen in een zo vroeg mogelijk stadium te bereiken. Dat voorkomt dat schulden onnodig oplopen. Onze maatjes bieden begeleiding en ondersteuning, maar zij nemen nooit de verantwoordelijkheid over. Wanneer er weer overzicht en rust is, leren zij hoe je in de toekomst schuldenvrij kunt blijven. Niet alleen een overzichtelijke administratie, ook financieel gedrag komt daarbij ter sprake. Ook dat is preventie; voorkomen dat iemand in een vicieuze cirkel belandt van terugkerende schulden. De hulp van SchuldHulpMaatje is een aanvulling op de professionele schuldhulpverlening. SchuldHulpMaatje is met name in de preventiefase en in de nazorgfase actief om praktische hulp te bieden. In de schuldhulp fase ligt de daadwerkelijke hulpverlening bij de professionele schuldhulpverleners en is de voornaamste taak van het maatje om te motiveren en te ondersteunen. (Onze aanpak, 2019) SchuldHulpMaatje heeft 26 vrijwilligers actief in Leeuwarden.
  - De kracht van het oplossen.** ‘De kracht van het oplossen’ is een vrijwilligersorganisatie en is voor inwoners van Leeuwarden, ze helpen bij het overzicht verkrijgen bij schulden, steun bij de financiële administratie. Informatie over voorzieningen bijv. bijzondere bijstand, kindregelingen. Advies hoe om te gaan met instanties, evt. meegaan naar instanties. Ze bieden hulp bij het invullen van formulieren, het indienen van aanvragen, etc. Daarnaast budgetteren en advies geven, goedkoper leven en voeding geven. De vrijwilligers geven een luisterend oor bij problemen. Ze zijn laagdrempelig en geven vrijblijvend advies van ervaringsdeskundigen. De adviezen zijn gratis. Ze werken nauw samen met Amaryllis/Sociale Wijkteams.
  - Thuisadministratie Humanitas** De Thuisadministratie Humanitas wordt gevormd door een team van vrijwilligers. De vrijwilliger maakt samen met de cliënt de (financiële) administratie op orde, zo maakt men een overzicht van de inkomsten en uitgaven en houden ze een huishoudboekje bij. Ze worden wegwijs gemaakt in de wet- en regelgeving en de betrokken instanties. Ze kijken wat het eigen sociale netwerk wellicht kan doen en soms komen ze daarna ook nog eens langs om te horen hoe het gaat. Er wordt samengewerkt met organisaties zoals Amaryllis/Sociale Wijkteams/Samen Leeuwarden (o.a. vacatures vrijwilligers).
  - Het Buurtservicepunt.** De stichting Buurtservicepunt biedt gratis praktische hulp bij zaken als het aanvragen van uitkeringen en regelingen, het invullen van de belastingaangifte, het treffen van betalingsregelingen en de administratie. Het Buurtservicepunt heeft inloopspreekuren bij de Sociale

Wijkteams.

5. **De Sociale Wijkteams van stichting Amaryllis** zijn gevestigd op acht locaties in Leeuwarden en twee in Stiens en Grou. Mensen die bij het Sociale Wijkteam aankloppen voor financieel advies of financiële hulp, worden meestal doorverwezen en/of gekoppeld aan instellingen zoals onder H3 a) 1 t/m 8.
  6. **Ping.** Ping werkt samen met de gemeente Leeuwarden. Ping is een onderdeel en merknaam van de Kredietbank Nederland. Ping geeft gratis en onafhankelijk hulp en advies.
  7. **Schuldhelpverlening voor ondernemers door Zuidweg & Partners.** Zuidweg & Partners is een landelijke organisatie op het gebied van schuldhelpverlening voor ondernemers. De kosten voor ondernemers worden meestal vergoed door de gemeente Leeuwarden.
  8. **Het Bureau Zelfstandige Fryslân.** Het Bureau Zelfstandige Fryslân (BZF) is een samenwerkingsverband van de meeste gemeenten in Fryslân. voert o.a. de wettelijke werkzaamheden van het Besluit Bijstandsverlening Zelfstandigen uit. BZF biedt o.a. ondersteuning aan bedrijven die in principe levensvatbaar zijn, maar tijdelijk in zwaar (financieel) weer zitten.
- b) Schuldhelpverlening. Zijn er particuliere schulden die niet in drie jaar tijd af te lossen zijn, dan kan er bij de gemeente een beroep worden gedaan op schuldhelpverlening. Schuldhelpverlening kent verschillende trajecten.
1. **Het Minnelijke Traject.** Bij een minnelijk (=inschikkelijk/ bereidwillig) traject probeert de gemeente uw schulden te regelen. De gemeente kan hiervoor ook een schuldhelpverlener inschakelen. Een minnelijk traject betekent dat de schuldeisers vrijwillig meewerken aan een schuldregeling. Als de schuldeisers niet mee willen werken kan er een beroep worden gedaan op het wettelijk traject.
  2. **Een saneringskrediet.** Een saneringskrediet is een manier om de schulden te regelen. In Leeuwarden regelt de Kredietbank Nederland de schuldsanering voor de gemeente. De bank berekent hoeveel er per maand kan worden afgelost en doet dan een betalingsvoorstel aan de schuldeisers. Bij een akkoord met de schuldeisers betaalt de bank de overeengekomen bedragen aan de schuldeisers en krijgt de klant een saneringskrediet. Dan is de klant in een keer af van de schuldeisers. Dit saneringskrediet is gebaseerd op een terugbetaling in drie jaar. Na drie jaar is de klant schuldenvrij.
  3. **Schuldbemiddeling.** Bij schuldbemiddeling verstrekt de Kredietbank Nederland geen lening maar bemiddelt zij tussen de klant en de schuldeisers. Er wordt berekend hoeveel de klant per maand af kan lossen en doet vervolgens een aflossingsvoorstel aan de schuldeisers. Als die allemaal

akkoord zijn dan zorgt de bank voor de aflossing van de schulden.

4. **Wet Schuldsanering Natuurlijke Personen (WSNP).** Dit is een wet die een extra mogelijkheid biedt op een schuldenvrije toekomst. Als blijkt dat andere trajecten niet gelukt zijn, is de WSNP de laatste mogelijkheid. In sommige gevallen willen de schuldeisers niet akkoord gaan met een gedeeltelijke aflossing van de schuld. In dat geval kan de WSNP gebruikt worden om de schuldeiser, via de rechter, te dwingen akkoord te gaan. Bij een beroep op de WSNP wordt er ook een WSNP-bewindvoerder benoemd. Deze brengt verslag uit aan de rechtbank.
- c) Betaalde en door professionele organisaties uitgevoerde schuldhulpverlening.
1. **Budgetbegeleiding door particuliere bedrijven.** Een budgetcoach zoekt samen met de cliënt naar een oplossing voor de financiële situatie en biedt ondersteuning daar waar noodzakelijk is. Dit gebeurt op vrijwillige basis. De budgetcoach neemt geen financiële taken over van de klant. Een budgetcoach brengt de kosten voor de coach in rekening bij de klant.
  2. **Budgetbeheer door particuliere bedrijven.** Op basis van vrijwilligheid wordt een deel van de financiën van de schuldenaar door een budgetbeheerder beheerd (overgenomen). Vaste lasten worden betaald en cliënt ontvangt leefgeld. Kan vrijwillig, maar ook als onderdeel uitmaken van een voorwaardelijke hulpverlening (denk aan het schuldhulpverleningstraject). Budgetbeheer wordt uitgevoerd door de Kredietbank, maar ook door zelfstandige bureaus. Budgetbeheer kan op verschillende manieren worden uitgevoerd. Het verschil tussen de budgetbeheerders zit in de mate van wat de cliënt nog zelf doet en wat niet.
  3. **Gemeentelijke Kredietbank Leeuwarden (GKB).** De GKB is/was een overheidsinstelling voor hulp bij schulden, preventie van schulden, inkomensbeheer en sociale kredietverlening. De GKB is opgegaan in de Kredietbank Nederland en werkt nu onder de naam van Krediet Bank Leeuwarden. De GKB werkte voor twintig gemeenten waaronder de gemeente Leeuwarden. De GKB doet o.a.: Budgetbeheer (wordt vaak door de gemeente betaald). Schuldregeling (de intake/aanvraag wordt vaak door de gemeente betaald; daarna betaalt de klant een maandelijkse bijdrage). Beschermingsbewind (voor iemand met een laag inkomen worden de kosten betaald door de gemeente; het aanvragen van beschermingsbewind bij de kantonrechter (griffierecht) betaalt de klant altijd zelf (is € 75,-). Preventie (is niet duidelijk wie die kosten betaalt; de intake en opstartfase is in ieder geval gratis (voor de klant)) en Kredietverlening (In de vorm van kredietverlening of een doorlopend krediet op basis van een tevoren vastgestelde (hoge) rente), zijn belangrijke taken voor de bank. Verwarrend is dat de begrippen Gemeentelijke Krediet Bank, Nederlandse Kredietbank en Krediet Bank Leeuwarden op websites en documenten/folders door elkaar gebruikt

worden.

4. Wettelijk bewind (bewindvoering) of beschermingsbewind.

Beschermingsbewind is vooral bedoeld om mensen te beschermen. De rechtbank stelt een bewindvoerder aan die de totale financiën van de klant gaat beheren. Het kan om bewind gaan van alle goederen (sieraden etc.) of alleen om de financiën. Iemand die onder bewind is gesteld komt in het register bewind te staan. Hierin zijn bedrijven verplicht om na te gaan of iemand onder bewind staat voor dat de klant bijv. een lening aangaat.

5. Onder Curatele. Onder Curatele staan is de zwaarste vorm van het beheren van de financiën. De aanvraag verloopt via een advocaat. Een verzoek ondercuratelestelling wordt voorgelegd aan de kantonrechter. Het verzoek kan worden ingediend door een (geregistreerd) partner, bloedverwanten in de rechte lijn, de voogd van de betrokkene of het Openbaar Ministerie (OM). Zijn er geen direct betrokkenen dan moet de burgemeester toestemming geven. Onder Curatelestelling betekent dat iemand wils- en handelingsonbekwaam wordt. De curator krijgt altijd een vergoeding voor de uit te oefenen taken. De kantonrechter bepaalt de hoogte van de vergoeding voor een niet professionele curator (meestal een familielid) of een professioneel curator.

d) Knelpunten bij de verschillende vormen van schuldhulpverlening.

1. Zoals al uit de bovengenoemde inventarisatie blijkt, worden er veel verschillende begrippen en vormen van schuldhulp benoemd. Voor mensen die met schulden te maken hebben of krijgen is dit één groot doolhof. Ervaringsdeskundigen vinden het een vereiste om te kijken of er voor de schulden sector niet een duidelijker en toegankelijker systeem kan worden bedacht.
2. Bij trajecten voor het oplossen van schulden speelt de gemeente een belangrijke rol. De gemeente is ook de schakel naar de rechter en naar organisaties die voor de gemeente taken op dit gebied uitvoeren. De ervaring is dat deze trajecten veel tijd in beslag nemen. Tijd waarin de klant ziet dat de schulden op blijven lopen en het de klant vaak niet duidelijk is wanneer een volgende stap komt en wat die in gaat houden. Kortere trajecten zijn in het belang van zowel de klant als de gemeente.
3. Er zijn bij klanten die in een schuldentraject zitten veel klachten over het minimale contact en de heel geringe ondersteuning die er is vanuit de schuld begeleidende organisatie. Terwijl de klant er wel een maandelijkse bijdrage voor betaalt.
4. Het is een vraag waarom de gemeente veel trajecten uitbesteedt aan commerciële bedrijven. Er zit een tegenstelling in de belangen relatie klant en de met schulden- uitvoeringsbedrijven. De klant wil zo snel mogelijk af van een traject terwijl het bedrijf belang heeft bij het continueren van de relatie. Deze

trajecten kosten veel geld en nemen veel tijd in beslag. De aanname hierbij is dat trajecten sneller zullen gaan en dat ze minder geld kosten dan uitbesteden wanneer de gemeente zelf een deel van deze trajecten organiseert.

5. De kosten en de baten rond schulden-trajecten doen de wenkbrauwen soms fronsen. In 2018 is er in Nederland € 17 miljard uitgegeven aan schuld(hulp) trajecten. Het was de bedoeling om 3 miljard aan problematische schulden te innen. Uiteindelijk is van dat bedrag 300 miljoen geïnd; met andere woorden: ondernemers schreven dus € 2.7 miljard af als inkomsten die oninbaar waren³⁹.
6. Zoals verondersteld mag worden bekend, kunnen schulden na de inschakeling van bijv. een deurwaarder, snel op gaan lopen. Een mogelijke oplossing, ook genoemd onder L4., is het in een vroegtijdig stadium schulden door de gemeente op te laten kopen (tot een maximum van bijv. € 2.000,-) en door middel van een regeling aan de gemeente terug te laten betalen. Voor een iemand die in de bijstand zit is dit misschien snel te regelen via een maandelijkse inhouding op de uitkering. Voor iemand die geen bijstanduitkering heeft, maar inkomen uit werk lijkt dit wat minder eenvoudiging te regelen.
7. Trajecten rond schuldhulp, bewindvoering enz. bestrijken vaak een periode van 5-7 jaar of langer. Een dergelijk traject leidt vaak tot diepe armoede, hogere zorgkosten, een groter ziekteverzuim, een lagere arbeidsparticipatie en een hogere onderwijsuitval bij kinderen. Ervaringsdeskundigen en deskundigen pleiten er voor om die periode van 5-7 jaar terug te brengen tot maximaal 2-3 jaar³⁹.
8. De instanties werken niet samen, ervaringsdeskundigen zien het als een grote belemmering dat ze hun verhaal 4 keer moeten doen bij verschillende personen en afdelingen. Daarnaast ontbreekt hen het overzicht en zouden ze graag één aanspreekpunt hebben die hen de situatie en vervolgstappen en opties voorlegt.
9. In de literatuur rond de schuldenproblematiek wordt er veel gezegd over hoe schulden tot stand komen. Maar over de schuldenpreventie worden wel zaken benoemd, maar er zijn weinig concrete methoden van hoe de preventie aan te pakken.
10. Veel ervaringsdeskundigen hebben gemeld dat hun verzoek om hulp werd afgewezen door social workers/ maatschappelijk werkers bij verschillende instellingen, omdat hun schulden (nog) niet hoog genoeg waren, of hun

---

³⁹ De Argumentenfabriek. (2020). *Minder schade door schuld* Beleidsvoorstellen om slimmer met problematische schulden om te gaan en zo miljarden te besparen. [Link](#)

problematiek (nog) niet ernstig genoeg zou zijn om voor regelingen (zoals bijvoorbeeld de Kredietbank) in aanmerking te komen.

I. Kansen op het vergaren van een (zelfstandig) inkomen dat uitstijgt boven de armoedenorm

(Aanvaarden dat voldoende inkomen uit een baan niet voor iedereen is weggelegd) In veel gevallen is armoedebeleid van de overheid met name gericht is op het vergroten van de kansen op het krijgen van een goede baan. Afgezien van het gegeven dat er voor lang niet iedereen een (goedbetaalde) baan is, is er voor een behoorlijk deel van de mensen in armoede weinig tot in het geheel geen kans op betaald werk.

I1. Inschatting van de kans om door middel van goed betaald werk uit de armoede te komen

(Fries Sociaal Planbureau is gevraagd of daar onderzoek naar gedaan is en/of er cijfers over zijn. Keimpe Anema heeft op 27 januari 2021 een SCP Evaluatie Participatiewet en aanwijzingen gemaakt. Tot op heden zijn er geen cijfers beschikbaar; daarom zijn de genoemde, voorlopige, cijfers een inschatting.)

- a) Voor mensen in de bijstand:
  - Een deel niet-nooit (15%)
  - Een deel met korte periode coaching (25%)
  - Een deel met langere periode coaching (50%)
  - Een deel op eigen kracht (20%)

- b) Voor werkenden met een laag inkomen:
  - Een deel niet-nooit (40%)
  - Een deel met korte periode coaching (15%)
  - Een deel met lange periode coaching (25%)
  - Een deel op eigen kracht (20%)

- c) Voor zzp'ers met een laag inkomen:
  - Een deel niet-nooit (10%)
  - Een deel met korte periode coaching (30%)
  - Een deel met lange periode coaching (55%)
  - Een deel op eigen kracht (5%)

- d) Voor senioren (verhoging van het inkomen c.q. verminderen van de uitgaven(kwijtschelding) en/of een beroep doen op Bijzondere bijstand bij speciale uitgaven):
  - Een deel niet-nooit (50%)
  - Een deel met korte periode coaching (20%)
  - Een deel met lange periode coaching (15%)
  - Een deel op eigen kracht (15%)

I2. De uitgangspunten en misvattingen waar de Participatiewet op gebaseerd is

De werking van de Participatiewet en de kans op betaald werk voor mensen met een uitkering. De basis van de Participatiewet, in werking getreden op 1 januari 2015, is gericht op:

- a) De gedachte dat alle mensen die een uitkering ontvangen, betaald werk kunnen en willen verrichten.
- b) Het samenbrengen van verschillende wetten en regelingen op het gebied van arbeid-werkloosheid in een nieuwe wet.
- c) Het besparen van kosten ten opzichte van de 'oude' wetten en regelingen.

13. Vooronderstellingen Participatiewet

De onder punt 12a genoemde gedachte (het betaald werk kunnen en willen verrichten) is ook in het armoedebeleid beleid en aanpak van overheden een belangrijk uitgangspunt. In het onderzoek van het SCP¹³ wordt uitgebreid uiteen gezet dat vele vooronderstellingen die de grondslag vormden voor de wet, onjuist waren. Hieronder noemen we de belangrijkste vooronderstellingen.

- a) Mensen uit de doelgroep zijn in staat om te werken en willen dat ook graag. (60% van de klassieke bijstandsgerechtigden is naar eigen inschatting op dit moment niet in staat om te werken).
- b) Instrumenten werken als stimulans en dragen bij aan een match tussen vraag en aanbod.
- c) Één regeling is eenvoudig en duidelijk en verhoogt daarmee de kansen voor de doelgroep. (De doelgroep van de Participatiewet ziet zich vaak geconfronteerd met een mix van verschillende problemen. Naast werkloosheid hebben zij ook andere problemen, zoals schulden of verslaving, die aangepakt moeten worden om de re-integratie naar werk te laten slagen. Ze hebben niet alleen met de Participatiewet te maken, maar ook (of eerst) met ander regelingen, zoals de Wmo, de jeugdzorg en schuldhulpverlening¹³).
- d) Verplichtingen en financiële prikkels werken stimulerend.

Het onderzoek van het SCP concludeert dat heel veel van de vooronderstellingen die de basis vormden van de Participatiewet, niet juist waren. De Participatiewet lijkt grotendeels mislukt. De laatste zin (van de 256 bladzijden) van de SCP luidt dan ook: *“Concluderend zouden we kunnen stellen dat de Participatiewet, ondanks enkele positieve resultaten, nog flink wat werk behoeft om op lange termijn succesvol te zijn.”*.

Mensen die moeten leven met beperkingen, chronisch zieken, mensen die psychisch en/of lichamelijk niet in staat zijn (fulltime) arbeid te verrichten, veel niet-westerse migranten, vele flexwerkers, laaggeletterden, veel kleine zelfstandigen, mensen met een (te) lage opleiding, oudere mensen tot de pensioengerechtigde leeftijd, senioren zonder een redelijk pensioen, etc. hebben weinig kans op een zelfstandig en redelijk inkomen.

14. De gemeente Leeuwarden en de uitvoering van de Participatiewet

De inzet om mensen met een uitkering naar betaald werk te leiden is, ondanks de goede bedoelingen die overheden hadden, op weinig tot niets uitgelopen. Dat geldt

voor een deel ook voor de inspanningen die de gemeente Leeuwarden zich op dit gebied heeft getroost (moeite voor heeft gedaan).

- a) Het beleid van de gemeente Leeuwarden t.a.v. participatie was/is gericht op een aantal sporen:
1. Mensen met een uitkering uit laten stromen naar betaald werk.
  2. Mensen verplichten om, in het kader van de tegenprestatie, als vrijwilliger werkzaamheden te laten verrichten.
  3. Het inhuren van trajecten die moeten leiden tot een uitstroom naar betaalde banen.
  4. Het stimuleren van een positieve houding richting betaald werk en het bieden van een ondersteuningsstructuur.
- b) In de jaren 2016, 2017, 2018 en 2019 heeft de gemeente budget vrijgemaakt voor acties gericht op een uitstroom naar betaald werk. Een deel van het budget is ingezet in de gemeentelijke organisatie gericht op werk en/of participatie, een ander deel is ingezet op individuele of collectieve trajecten en het inhuren van externe integratie gerichte instellingen. Onderstaand overzicht laat zien welke budgetten in die jaren zijn ingezet, hoe en waar ze voor zijn ingezet en wat de uitstroom is geweest naar betaald en onbetaald werk.

Jaar	Budget totaal	Inzet gem. org	Inzet individueel	Inzet collectief	Inhuur externen	Uitstroom naar werk
2016						
2017						
2018						
2019						

* Graag hadden we bovenstaand tabel van cijfermateriaal voorzien. Helaas hebben we deze cijfers niet ontvangen.

- c) Wat hebben de inspanningen en inzet van de budgetten opgeleverd richting uitstroom naar betaald werk. Een beoordeling van de cijfers.
- a)
  - b)
  - c)

J. Perspectief bieden

Een effectieve aanpak vraagt persoonlijke benadering; terug naar de keukentafelgesprekken (doordringen in het privé-domein), problemen bij de kern aanpakken, erkennen dat stress wellicht een van de grootste belemmeringen is op een positief toekomstperspectief en actief handelen. Situatie van mensen in armoede en uitzichtloosheid in een breder perspectief plaatsen; leefstijl coaching gericht op individuen en gezinnen.

- a) **Armoede Stress.** Armoede geeft stress. Chronische stress. Wat doet stress met mensen? Stress is de sluipmoordenaar die ernstige ziektes zoals kanker veroorzaakt. Stress is niet per definitie kwalijk. Mits het “te behappen” is voor het individu. Stress is nodig om te kunnen functioneren mits daarna herstel kan plaatsvinden. Indien een individu geen hersteltijd krijgt, wordt de stress chronisch en daardoor schadelijk. Daardoor kunnen alle systemen in het lichaam aangetast worden en zelfs het DNA wordt door stress vernietigd. Ook het brein wordt aangetast waardoor diverse cognitieve en emotionele functies veranderen.

De traditionele aanpak om armoede en stress aan te pakken faalt. Er zijn veel initiatieven om vanuit gemeenten iets voor deze doelgroep te doen. Op arbeidsreïntegratie en activering (o.a. tegenprestatie) gerichte projecten worden ingezet, om degene met stress en/of langdurige afwezigheid in een arbeidsproces, weer ‘aan-de-bak’ te krijgen.

Telkens weer blijkt dat de doelgroep moeilijk te bereiken is en zijn pogingen die moeten leiden tot betaald werk, gedoemd te mislukken¹³.

Uit datzelfde onderzoek blijkt dat de samenwerking tussen experts niet veel tot niets oplevert en dat de doelgroep zich niet gehoord voelt. Wat opvalt is dat de doelgroep niet participeert in het ontwikkelen van de programma’s waar zij baat bij zouden moeten hebben. Terwijl zij de ervaringsdeskundigen zijn. Zij geven zelf in hetzelfde onderzoek aan, dat eerst moet worden gewerkt aan belemmeringen die een vooruitzicht op betaalde arbeid in de weg staan.

- b) **Stappen naar maatschappelijke participatie en arbeidsparticipatie.** Stappen die aandacht moeten krijgen, en vaak een voorwaarde zijn, om iemand weer gezond te krijgen, zijn o.a.: een gezond gebit, gezond eten, gezonde financiën (vrij zijn van financiële problemen), bestrijding van eenzaamheid, gezond bewegen, gezonde emoties, gezonde slaap, positief zijn over de eigen competenties, gezonde gedachten en een vrij brein.

Als deze basisbehoeftes niet bevredigd zijn, lijkt herstel onmogelijk. Belangrijk is zingeving in het leven te hervinden. Dat kan ook betekenen dat een gang naar betaald werk uiteindelijk niet mogelijk is. Ziet het dagelijks leven er zonnig uit en is het goed te volbrengen dan is de stap naar werk in de buurt. Maar eerst werktit worden. Zinloze acties en deelname aan op werk gerichte activiteiten worden

geschrappt. Inzet leefstijlcoaching in combinatie met het opleiden van ervaringsdeskundigen als coach.

- c) **Een handreiking naar een andere nieuwe aanpak.** De projecten ‘Samen Werken Aan Perspectief’ en ‘Lifestyle coaching’ zijn twee projecten waar PAS Frl mee aan de basis heeft gestaan. ‘Samen Werken Aan Perspectief’ is een samenwerkingsproject met Adecco Uitzendbureau. Dit project is gericht op trajecten waarbij mensen met een ‘grote afstand tot de arbeidsmarkt’ stap voor stap worden toegeleid naar werk. Voor veel van deze mensen geldt dat er veel belemmeringen zijn om in een baan goed en langdurig te kunnen functioneren. Intensieve coaching is nodig om heel gericht en praktisch alle problemen af te pellen en op te lossen. Het project ‘Samen werken aan perspectief’ is in augustus 2019 bij de gemeente Leeuwarden ingediend als proefproject.

Het inzetten van een lifestylecoach lijkt een goed middel om problemen rond armoede, schulden, gezondheid, toekomstperspectief, sociale uitsluiting etc. aan te pakken. Het is nadrukkelijk de bedoeling dat ook ervaringsdeskundigen worden opgeleid tot lifestylecoach. Het project lifestylecoach is een samenwerking tussen Spectrum Fysiotherapie en PAS Frl. Het zou een goede start zijn om met beide trajecten een proef aan te gaan. Bij een positieve beoordeling van de resultaten van de proefprojecten kan de aanpak breder worden uitgerold.

K. Constructieve ideeën en voorstellen vanuit ervaringsdeskundigen

Onderstaande ideeën en voorstellen komen voort uit vele gesprekken die de afgelopen jaren zijn gevoerd met ervaringsdeskundigen.

K1. Communicatie

- a) **Stop met het anoniem bellen vanuit de gemeente Leeuwarden.** Mensen in armoede en met schulden nemen vaak niet op bij anonieme nummers omdat ze bang zijn voor schuldeiser en/of instanties die ‘iets’ van hen willen. Als er niet wordt opgenomen vanuit bijv. sociale zaken kan er worden geconcludeerd dat men ‘onbereikbaar’ is en kan het gevolgen hebben voor de uitkering. Laten zien wie je bent door nummerherkenning en een nummer waarop mensen terug kunnen bellen.
- b) **Leesbare en begrijpelijke taal in brieven, folders, flyers, formulieren en teksten op websites/kranten.** De gemeente Leeuwarden stuurt wekelijks duizenden berichten van verschillende aard naar haar inwoners. Voor mensen die te maken hebben met laaggeletterdheid, de Nederlandse taal niet goed beheersen, is het moeilijk om te begrijpen wat er wordt bedoeld en verwacht. Ervaringsdeskundigen zijn de specialisten die het beste kunnen beoordelen of een tekst en opmaak wordt begrepen. Een groepje van ervaringsdeskundigen aangesloten bij PAs Frl wordt incidenteel ingeschakeld door de gemeente om geschreven materiaal te beoordelen. Die tijdelijke en incidentele constructie zou

structureel kunnen worden ingebed in het gemeentelijk communicatiebeleid.

- c) **Positieve grondhouding in 'bejegening' van mensen in armoede en cliënten van sociale zaken.** Ervaringsdeskundigen geven aan dat zij graag op een positieve manier door instanties benaderd willen worden. Daar horen geen vooroordelen en een vooringenomen houding bij. Er dient vanuit te worden gedaan dat de mensen uit deze 'doelgroep' geen kwade bedoelingen hebben en er redenen voor zijn waarom ze in een bepaalde situatie zitten. Uitzonderingen bevestigen de regel.
- d) **Persoonlijk contact tussen uitkeringsgerechtigden en gemeente versterken.** Een goede (vertrouwens)relatie tussen de uitkeringsgerechtigden en de gemeente is van belang. Het afleggen van huisbezoeken kan bij uitstek de manier zijn om een goede relatie op te bouwen en een goed beeld te vormen van de persoonlijke woon/leefomgeving. Mensen met een uitkering worden voor gesprekken (vaak) opgeroepen om naar het gemeentehuis te komen. Mensen zijn daardoor gespannen (wat staat me (nu weer) te wachten), hebben geen vervoersmogelijkheid, hebben geen kinderoppas etc. In de thuissituatie kunnen de mensen vanuit de eigen leefwereld hun verhaal doen en eventuele ontbrekende documenten aanleveren. De 'cliënten' van de gemeente zouden de keuze moeten krijgen tussen of thuis bezocht te worden, of een gesprek te hebben op het gemeentehuis.
- e) **Digitale wereld is niet voor iedereen toegankelijk; op een 'traditionele' manier communiceren blijft nodig.** Vanuit o.a. de overheid gaat men er te gemakkelijk van uit dat alle mensen beschikken over internet en een goed werkende computer. Helaas is dat niet altijd het geval. Bij mensen die leven in armoede is het kunnen communiceren via internet vaak geen noodzaak maar een luxe. Daarom blijft het nodig om mensen ook schriftelijk te informeren.
- f) **Een systeem van vaste contactpersonen bij sociale zaken biedt vele voordelen; een gemeentelijk 'regisseur' per klant.** Een flink aantal jaren geleden is het hebben van een vast contactpersoon bij de gemeentelijke sociale dienst afgeschaft. In de praktijk heeft dat tot gevolg gehad dat als je als cliënt belt je een medewerker van sociale zaken te spreken krijgt die na het inloggen in je dossier kan kijken. Maar meestal zijn dat geen medewerkers die kennis hebben van het betreffende dossier. Dat betekent dat de cliënt veel uit moet leggen, moet herhalen wat er al eerder met sociale zaken is besproken en dan maar hopen dat er iets met de opmerking/vraag gedaan wordt. In het kader van het opbouwen van een relatie tussen de gemeente en de cliënt is het de moeite waard om te

kijken of het mogelijk is, misschien voor een beperkt aantal mensen, om over te gaan tot een vast contactpersoon⁴⁰.

K2. Ontzorgen van mensen in armoede/schulden daar waar de gemeente die instrumenten heeft

- a) **De gemeente kan de vaste lasten voor huur, energie, zorgtoeslag (te) betalen, voor mensen met een uitkering van de gemeente.** Veel mensen zijn niet op de hoogte van die mogelijkheid om hier op basis van vrijwilligheid voor te kiezen. Door de vaste lasten te laten betalen door de gemeente, hebben mensen meer overzicht en zekerheid. Zekerheid dat ze niet hun huis worden uitgezet, niet worden afgesloten van de energie en blijvend verzekerd zijn voor zorg. Mensen met een uitkering moeten zich rechtstreeks tot de gemeente kunnen wenden voor een aanvraag betaling vaste lasten zonder tussenkomst van een derde partij.
- b) **Het vergoeden van de kosten voor kinderopvang voor alleenstaande ouders als middel om te participeren.** Voor alleenstaande moeders is betaalbare en flexibele kinderopvang een essentiële voorwaarde om te kunnen werken en of scholing te volgen. Alleenstaande ouders lijken vooral moedeloos te worden als de noodzakelijke kinderopvang niet beschikbaar is, of wanneer zij geacht worden banen te accepteren die niet haalbaar zijn doordat er geen vaste arbeidstijden kunnen worden afgesproken, of moeten werken in de avonduren waarbij geen reguliere kinderopvang beschikbaar is. Hier kan veel meer rekening mee gehouden worden. Kijken naar passendheid van banen, randvoorwaarden (zoals het betalen van de kosten voor kinderopvang) die nodig zijn om werk of scholing met zorg te combineren. (Beter armoedebeleid voor vrouwen in de gemeente Leeuwarden; FNV-Vrouw 3 juli 2018).
- c) **Een identiteitskaart gratis verstrekken voor mensen in armoede.** Voor iedereen die ouder is dan 14 jaar is het hebben van een identiteitsbewijs een wettelijke verplichting. Toch beschikken niet alle mensen over zo'n bewijs; de kosten voor een ID-kaart (€ 64,- iedereen ouder dan 18 jaar en € 32,90 voor iedereen jonger dan 18 jaar) vormen een belangrijke belemmering om tot aanschaf over te gaan. Het niet hebben van een ID-kaart kan een boete betekenen, maar ook dat er geen toeslagen of kwijtscheldingen kunnen worden aangevraagd, of toegang tot bijv. de Voedselbank kan worden verkregen.
- d) **Clënten van de gemeente de mogelijkheid bieden om gratis te bellen naar gemeente-telefoonnummers.** Een veelgehoorde klacht van mensen die weinig te besteden hebben, gaat over de kosten die men kwijt is als men met de gemeente moet/wil bellen. Veelal wordt er niet stilgestaan bij het feit dat veel mensen niet of nauwelijks over een beltegoed beschikken. En met het bellen naar het centrale 14058 nummer moet je soms een paar keer het verhaal doen, worden

---

⁴⁰ Stimulansz. (2021, 26 januari). *Wethouder Arnhem verzacht overstap bijstand naar werk*. [Link](#)

doorverbonden, wachten en weer worden doorverbonden. En als je geluk hebt kom je dan bij de juiste persoon terecht. Daarom lijkt het goed om, voor in ieder geval de cliënten van de gemeente, een gratis 0800 nummer te kunnen bellen. Die nummers zijn gratis voor zowel de gebruikers van een vaste telefoon als een mobieltje.

- e) **Het recht op toeslagen en/of kwijtscheldingen automatisch regelen.** Voor een flink aantal mensen met een uitkering in het kader van de WWB is het aanvragen van toeslagen, premies (zoals de individuele inkomenstoelage en de participatiepremie), kwijtscheldingen, een moeilijke opgave. De lijst van documenten die noodzakelijk zijn om in aanmerking te komen, is aanzienlijk. Vaak heeft men niet alle documenten (zoals een ID kaart of een inkomensverklaring beschikbaar) en wordt er geen aanvraag gedaan. Vaak ook werkt de moeilijkheidsgraad van (digitale) formulieren ook niet mee om een juiste aanvraag te doen. De gemeente weet van cliënten die in het gemeentelijke systeem zitten precies hoe de financiële huishouding van een cliënt er uit ziet. Op basis van die kennis kan worden overgegaan tot het 'automatisch' overgaan tot het verstrekken van toeslagen en premies en het doen van kwijtscheldingen.

K3. Individuele mogelijkheden om mensen met een uitkering een hoger inkomen te verschaffen

- a) Het mogelijk maken dat mensen met een bijstandsuitkering bijv. € 500,- per maand bij mogen verdienen. (Zie o.a. voorstel Leeuwarder FNV vrouwen wat 3 juli 2018 dat aan de gemeenteraad van Leeuwarden is gepresenteerd)⁴¹. Parttime werk in combinatie met een bijstandsuitkering belonen met een premie van 30% van het verdiende loon met een maximum van € 215,- per maand (werkbonus). Voor mensen die minimaal drie jaar geen betaalde arbeid hebben verricht. Een premie die niet ten koste mag gaan van het recht op toeslagen en geldt voor onbepaalde tijd⁴².
- b) Samen met de klant en gemeente afspraken maken hoe het aanvaarden van deeltijdwerk lonend kan zijn. Afstemming over de relatie uitkering en loon uit werk en hoe dat te verrekenen. Mogelijkheden verkennen om daar met het uitzendbureau(s) cq werkgever(s) afspraken over te maken. Afscherpen van onduidelijkheid over mogelijke negatieve consequenties voor toeslagen, kwijtscheldingen etc.
- c) Instellen van systeem van uitstroompremie voor mensen die 24 maanden of langer een uitkering van de gemeente hebben ontvangen en 16 uur of meer per week gaan werken. Bij aanvaarden van een betaalde baan direct € 250,- en als het slaagt om zes maanden aan het werk te blijven nog een premie van € 250,- voor mensen jonger dan 27 jaar, € 500,- voor mensen van 27 jaar en ouder en €

---

⁴¹ FNV Vrouw. (2018, juli). *Aanbevelingen van ervaringsdeskundigen voor een beter armoedebeleid voor vrouwen in de gemeente Leeuwarden*. FNVvrouw.nl. [Link](#)

⁴² Gemeente Amsterdam. (z.d.). *Amsterdamse Experiment met de Bijstand*. Amsterdam.nl. [Link](#)

750,- voor mensen 50 jaar en ouder.

- d) Inkomstenvrijlating Participatiewet deeltijdwerk (vanaf 27 jaar); maximaal benutten van 25% vrijlating (voor een periode van maximaal zes maanden) tot een maximumbedrag van € 215,- per maand.
- e) Inkomstenvrijlating Participatiewet alleenstaande ouders (vanaf 27 jaar met een kind tot 12 jaar); maximaal benutten van 12.5% vrijlating van inkomen uit deeltijdwerk gedurende een periode van 30 aaneengesloten maanden.
- f) Giften (bijvoorbeeld in de vorm van boodschappen) tot een bedrag van €1.200,- op jaarbasis vrijlaten; dus zonder (strafkorting) op de uitkering of boetes⁴³.
- g) De individuele inkomenstoelage (voorheen de langdurigheidstoelage) is een mogelijkheid voor een vrij te besteden financiële bijdrage van de gemeente Leeuwarden. Deze toelage is voor mensen die minimaal drie jaar leven op bijstandsniveau. De hoogte van de toelage varieert van € 409,- voor een alleenstaande, € 525,- voor een alleenstaande ouder tot € 584,- voor gehuwden. Deze regeling is niet bij iedereen bekend. Mensen die recht hebben op deze toelage moeten dat zelf de eerste keer bij de gemeente aanvragen. Met een papieren formulier of met DigiD (niet mogelijk voor mensen zonder ID, pc en/of internet). Na de eerste toekenning wordt de bijdrage in het daaropvolgende jaar automatisch toegekend.
- h) Vrijwilligersvergoeding niet korten op bijstandsuitkering. Opheffen van de onduidelijkheid over het begrip vrijwilligersvergoeding en de verplichting om een vrijwilligersvergoeding op te moeten geven als iemand een bijstandsuitkering krijgt. Mensen met een uitkering geven (en) bij de uitkeringsinstantie (de gemeente) en bij de Belastingdienst, uit angst voor sancties een vrijwilligersvergoeding op als inkomen. De Belastingdienst is hier duidelijk over: “Krijgt u een bijstandsuitkering en daarnaast een vergoeding voor vrijwilligerswerk? Dan verandert de hoogte van uw uitkering niet als devrijwilligersvergoeding in 2021 niet hoger is dan € 180,- per maand en € 1.800,- per jaar”⁴⁴.
- i) Energiebesparing is voor mensen in armoede een directe maatregel om kosten te besparen. Mensen in armoede hebben weinig tot geen mogelijkheden om maatregelen te treffen op het gebied van energiebesparing. Na de advisering door bijv. de Energiecoach van de gemeente Leeuwarden (en een klein hulppakket), zijn ze op zichzelf aangewezen om maatregelen te treffen. Veel mensen die in armoede leven wonen in woningen die tot de oudere categorie behoren dus vaak een lage klasse energielabel hebben. Er zou nagedacht kunnen worden over een constructie met fondsen(werving) om verschillende pakketten

---

⁴³ Gemeente Amsterdam. (z.d.-b). *Giften tot €1200,- toegestaan*. Amsterdam.nl. [Link](#)

⁴⁴ Belastingdienst. (2021, 6 januari). *Vrijwilligersvergoedingen*. [Link](#)

(gratis) aan te bieden.

- j) Rood staan bij banken; hoge rentes als strafmaat. Veel mensen in armoede hebben ervaring met het rood staan bij hun bank. Dan gaat het financieel al niet zo goed en dan wordt je ook nog eens door je bank extra gestraft. Waarom? Bij sommige banken kun/mag je niet rood staan. Banken rekenen voor rood staan een rentepercentage tussen de 9% en 12.9% ⁴⁵.
- k) De Participatiewet biedt mogelijkheden om mensen met een uitkering en betaald (parttime) werk financieel tegemoet te komen. De beslissingsbevoegdheid over deze regelingen ligt bij het College van B&W van iedere gemeente. Hierdoor wordt het volgens de wet aantrekkelijker en werkt het stimulerend om (gedeeltelijk) aan het werk te gaan. Het betreft Artikel 31 tweede lid sub j, n of r⁴⁶. Niet tot de middelen van de belanghebbende worden gerekend:
- 1) Sub j. een- of tweemaalige premie van ten hoogste € 2.392,00 per kalenderjaar, voor zover dit naar het oordeel van het college bijdraagt aan zijn arbeidsinschakeling;
  - 2) Sub n. inkomsten uit arbeid tot 25 procent van deze inkomsten, met een maximum van € 200,00 per maand, voor zover hij algemene bijstand ontvangt, waarbij voor een persoon die de pensioengerechtigde leeftijd nog niet heeft bereikt geldt dat die inkomsten gedurende ten hoogste zes maanden niet tot de middelen worden gerekend en dat dit naar het oordeel van het college moet bijdragen aan zijn arbeidsinschakeling;
  - 3) Sub r. inkomsten uit arbeid van een alleenstaande ouder tot 12,5 procent van deze inkomsten, met een maximum van € 125,04 per maand, gedurende een aaneengesloten periode van maximaal 30 maanden, voor zover hij algemene bijstand ontvangt, ingeval: 1°. hij de volledige zorg heeft voor een tot zijn last komend kind tot 12 jaar, 2°. de periode van zes aaneengesloten maanden, bedoeld in onderdeel n, is verstreken, en 3°. dit volgens het college bijdraagt aan zijn arbeidsinschakeling.

K4. Knelpunten werkende armen

- a) Werkende armen die door een lage beloning onder het bestaansminimum zitten.
- b) Mensen die werken maar evengoed een risico hebben op armoede, zijn vaak niet in beeld bij gemeenten.
- c) Werkenden die door loonbeslagen/schuldenregelingen onder het bestaansminimum zitten. Ook met een goed loon kan iemand, als het even tegen zit, onder het bestaansminimum terecht komen. Aanvullingen op dat inkomen zijn er nauwelijks omdat er wordt gerekend met cijfers belastingaangifte van het voorgaande jaar.

---

⁴⁵ Zuurmond, I. (2020, 29 september). *Rood staan bij de bank*. Consumentenbond. [Link](#)

⁴⁶ *Relevante wetteksten uit Participatiewet gebruikt in de re-integratieverordening 2017*. (2017). [Link](#)

K5. Focus op kinderen als onderdeel van een gezin

Ongeveer 8-12% van de kinderen in Nederland groeit op in armoede. Opmerkelijk is dat 60% van deze kinderen werkende ouders heeft. (SER Advies Opgroeien zonder Armoede 2017)⁴⁷. Of Hoe meer combinaties van zwakke componenten in een huishouden, hoe groter de kans dat dat leidt tot kinderen voor wie een leven in armoede het voorland is. Enkele willekeurig punten:

01. Weinig stimulans om op school goed te presteren.
02. Geen boeken in huis.
03. Er wordt niet voorgelezen.
04. Geen pc en/of internet/printer.
05. Geen mooie (merk)kleding.
06. Niet naar de (dure)kapper.
07. Niet mee kunnen doen aan (buiten)schoolse activiteiten.
08. Werk (zwart) verrichten om het huishoudbudget aan te vullen.
09. Beperkt sociaal netwerk.
10. Eenzaamheid; weinig contact met leeftijdsgenoten.
11. Negatief toekomstperspectief.
12. 18-24 jarigen; 19% heeft schulden bij zorgverzekeraar, boetes, belastingdienst⁴⁸.
13. Moeite met of geen startkwalificatie.

Het vraagt meer dan een kindpakket, leermiddelen en het steunen van 'meedoen' activiteiten. Beperking van huidige systeem is dat er bij het bereiken van de leeftijd van 18 jaar geen beroep meer kan worden gedaan op voornoemde middelen.

In een huishouding met een bijstandsinkomen heeft een thuiswonend kind met eigen inkomsten, hoeft nóch voor het kind nóch voor de huishouding een positief effect te hebben. Inkomsten van een thuiswonend kind worden ingehouden op uitkering. Het kind gaat dus voor een deel het leven van ouder(s) en broers en zussen betalen.

K6. Zzp'ers en andere kleine ondernemers die een inkomen hebben onder het bestaansminimum

- a) Zzp'ers en andere ondernemers die door een lage beloning onder het bestaansminimum zitten.
- b) Mensen die werken als zelfstandige, maar evengoed een risico hebben op armoede, zijn vaak niet in beeld bij gemeenten.
- c) Zzp'ers en andere ondernemers die door tegenvallende inkomsten, beslagen en schuldenregelingen onder het bestaansminimum zitten. Ook met een goed inkomen kan iemand, als het even tegen zit, onder het bestaansminimum terecht komen. Aanvullingen op dat inkomen zijn er nauwelijks omdat er wordt gerekend met cijfers belastingaangifte van het voorgaande jaar.

---

⁴⁷ SER. (2017, maart). *Opgroeien zonder armoede*. SER (SOCIAAL-ECONOMISCHE RAAD). [Link](#)

⁴⁸ Omnicas. (2020, 27 augustus). *Veel jongeren in de schulden*. Omnicas Incassobureau. [Link](#)

K7. Stoppen met sancties en boetes; ze dragen bij aan meer schulden en problemen

- a) Verhogingen bij betalingsachterstand door incassobureaus, deurwaarders, corporaties etc.
- b) (Straf)kortingen op uitkeringen.
- c) Sancties op ziektekostenverzekering door bij achterstand in de duurste categorie geplaatst te worden.
- d) Beslaglegging op roerende goederen.
- e) Beslaglegging op eigendommen zoals de woning, auto, boot.

K8. Stoppen met doorverkopen van schulden aan agressieve incassobureau's

Een flink aantal grote bedrijven verkoopt regelmatig oninbare schulden in bulk-partijen aan incassobureau's. De gedachte hierachter is dat die bedrijven dan in ieder geval nog iets van de schulden terug zien. Onderzoek van Ministerie van Justitie en Veiligheid⁴⁹. laat zien dat er misstanden zijn bij deze doorverkoop constructies. De misstanden betreffen het confronteren van schuldenaren met onterechte of verjaarde vorderingen, onterechte of niet inzichtelijke kosten en schuldenaren op ontoelaatbare wijze onder druk zetten om vorderingen te voldoen. Deze misstanden hebben vooral consequenties voor (kwetsbare) schuldenaren, die hierdoor onnodig verder in de financiële problemen terecht komen. Naar verluidt verkoopt de gemeente Leeuwarden haar oninbare schulden niet, maar de gemeente zou haar invloed kunnen gebruiken om andere (soms samenwerkings)partijen te bewegen met die doorverkoop constructies te stoppen.

K9. Werkgevers nadrukkelijker betrekken bij armoede problematiek

Werkgevers komen weinig in beeld als het gaat om de armoede- en schuldenproblematiek, terwijl er bij werknemers met een laag inkomen ook vaak financiële problemen voorkomen. Ongeveer 30% van de mensen die te maken hebben met armoede hebben een baan met een laag inkomen (citaat genoemd onder B1). Een belangrijk signaal dat werknemers afgeven als er financiële problemen zijn, is het regelmatig vragen van voorschotten door dezelfde werknemer; een signaal is dat er iets mis is. Het midden en kleinbedrijf heeft meestal korte lijnen in de organisatie en daardoor een vrij goed zicht op mogelijke problemen van werknemers. Door verschillende werkgevers worden er voorschotten verstrekt en/of leningen overeengekomen.

Bij de grotere werkgevers ligt dat ingewikkelder omdat lang niet alle signalen bij de leiding van een bedrijf terecht komen maar blijven hangen bij de personeels functionaris/afdeling.

PAS Frl heeft voor de medewerkers van een uitzendbureau een presentatie gehouden over het h(er)kennen van armoede-, laaggeletterdheid en schuldenproblematiek en hoe daar mee om te gaan. En met meerdere eigenaren van bedrijven gesproken over de problematiek van armoede en schulden.

Werkgevers kunnen beter betrokken worden in het netwerk van oplossen armoede en schulden.

---

⁴⁹ Ministerie van Justitie en Veiligheid. (2019, 23 juli). *Onderzoek recht op terugkoop verkochte vorderingen*. Rijksoverheid. [Link](#)

- a) Vroegtijdige signalering van geldproblemen.
- b) Eigen 'regelingen' die werkgevers treffen (voorschotten/leningen/ schenkingen).
- c) Toeleiding van mensen met weinig kansen op werk naar banen (van enkele uren per dag/week tot fulltime).

K10. Armoede en schuldenproblematiek als integraal onderdeel van vakkenpakketten

Kennis over de problematiek rond armoede, schulden, laaggeletterdheid is nog maar spaarzaam aanwezig bij instanties waar die kennis wel verwacht zou mogen worden. Instanties die bijv. werkzaam zijn als (gemeentelijke) overheid, de zorg, woningverhuur, sociaal maatschappelijk, uitzendbureaus, welzijnsinstellingen etc. weten meestal wel 'iets' van de problematiek, maar deskundigheid is er vaak niet.

De problematiek rond armoede, schulden, laaggeletterdheid etc. verdient meer aandacht in het onderwijsveld. Zowel in het MBO, HBO als universitair onderwijs zou het behandelen van de problematiek een integraal onderdeel van het vakkenpakket moeten zijn. Niet alleen in de opleidingen die zich bezighouden met zorg en welzijn, maar ook in opleidingen die zich richten op het opleiden van personeelsfunctionarissen en bouwkundigen.

Een voorbeeld 1: een bouwkundig opzichter van een woningcorporatie komt bij huurders thuis bij klachten, of tijdens een inspectie. Deze medewerker constateert regelmatig dat er waarschijnlijk sprake is van een financiële problematiek. Maar die medewerker signaleert het, weet niet hoe daar verder mee om te gaan en belangrijke informatie komt niet daar terecht waar het terecht zou moeten komen.

Voorbeeld 2: een medewerker van een uitzendbureau reageert geïrriteerd als een uitzendkracht van tijd tot tijd niet op het werk komt en ook verzuimt om 'werkbriefjes' in te vullen. Terwijl er misschien sprake is van het niet kunnen betalen van de reiskosten of benzinekosten en door laaggeletterdheid en digitale achterstand iemand geen urenverantwoording in kan vullen.

Uit ervaringen die PAS Frl heeft opgedaan tijdens colleges en lessen aan HBO en universitaire instellingen blijkt dat de kennis op het gebied van de armoedeproblematiek, zowel bij docenten als studenten, laag is en het gehalte oordelen en vooroordelen over mensen in armoede erg hoog.

Om instanties, waaronder de gemeente zelf, van belangrijke informatie te voorzien rond armoedeproblematiek, zou het ontwikkelen van een meerjaren onderzoeksprogramma van grote betekenis kunnen zijn.

K11. Collectieve Zorgverzekering AV Frieso

De gemeente Leeuwarden heeft tbv de mensen met een klein inkomen een collectieve zorgverzekering afgesloten bij zorgverzekeraar De Friesland. De mensen die hiervoor in aanmerking komen kunnen hierdoor een basisverzekering afsluiten die ongeveer € 25,- goedkoper is dan de algemene basisverzekering van De Friesland. De aanmelding voor deze verzekering kan niet rechtstreeks bij De Friesland maar loopt via de website

www.gezondverzekerd.nl. Voor de inschrijving is een DigiD nodig. Voor mensen zonder een pc en/of internet is dit problematisch. Voor iemand die schulden heeft en aangemeld is bij het CAK is deelname aan AV Frieso niet mogelijk. Op de website van de gemeente Leeuwarden staat: 'Als u een premie-achterstand heeft of als wanbetaler bent aangemeld bij het CAK (Centraal Administratie Kantoor) dan kunt u niet deelnemen aan de AV Frieso Compleet'. De praktijk is dat de mensen die al gebruik maken van de AV Frieso uit de collectieve verzekering worden gezet en verplicht in een duurdere verzekering terecht komen. Ervaringsdeskundigen geven vaak aan dat dit een maatregel is die juist diegene treft die het al moeilijk heeft; scheelt op jaarbasis toch weer € 300,- dat niet gebruikt kan worden voor dagelijkse levensbehoeften.

K12. Laagdrempelige informatiemarkten over regelingen, toeslagen, kwijtscheldingen, als middel om informatie breder te verspreiden

Voor de gemeente Leeuwarden is het een wens om zoveel mogelijk mensen die recht hebben op toeslagen, kwijtscheldingen, regelingen etc, te informeren. In de praktijk blijkt dat moeilijk te realiseren. Dat heeft o.a. te maken met het gegeven dat de informatie niet op de juiste plek terecht komt, de informatie moeilijk te doorgronden is (vanwege de taal die wordt gebruikt) en de laaggeletterden sowieso de boot missen. Om mensen wel te bereiken en in staat te stellen om daar met iemand over te kunnen praten, hebben het Wijkcentrum Heechterp Schieringen, de gemeente Leeuwarden en PAS Frl op een zaterdag begin 2020 een informatiemarkt gehouden. De markt was erop gericht op mensen met weinig inkomen van een breed advies te voorzien op het gebied van toeslagen, kwijtscheldingen en ander regelingen. Een tiental partijen, waaronder de gemeente Leeuwarden Werk en inkomen, Belastingen en het Energie Loket), stichting Leergeld, uitzendbureau Adecco, LOS (Leeuwarder Onafhankelijke Seniorenvereniging), Buurt Service Punt, waren er aanwezig. Om bekendheid aan de informatiemarkt te geven zijn er flyers gedrukt die huis aan huis in de wijk zijn bezorgd. De kosten voor deze infomarkt zijn afgedekt door het Wijkpanel Heechterp Schieringen, het Wijkcentrum Heechterp Schieringen en de gemeente Leeuwarden. De markt werd door een flink aantal bewoners bezocht en men was tevreden over de opzet en de informatie. De organiserende partijen hebben besloten om vaker dit soort markten in de wijk Heechterp Schieringen, met mogelijk een uitbreiding naar andere wijken, te organiseren.

K13. Ervaringsdeskundigen structureel betrekken bij beleid en uitvoering

Permanent betrekken van ervaringsdeskundigen bij beleidsvorming en uitvoeringsprojecten/ open relatie met doelgroep en cliënten. De ‘traditionele’ aanpak om armoede en stress aan te pakken faalt vaak. Er zijn veel initiatieven om ‘van bovenaf’ iets voor de doelgroep te doen. Hierbij wordt ervan uitgegaan dat ‘de experts’ wel weten hoe de doelgroep bediend c.q. aangepakt moet worden. Maar de doelgroep is moeilijk of nauwelijks te bereiken op verschillende thema’s en programma’s. Uit lokaal onderzoek in Leeuwarden blijkt dat de samenwerking tussen experts van diverse instellingen niet veel tot niets oplevert. De doelgroep voelt zich keer op keer niet gehoord.

Wat opvalt is dat de doelgroep van mensen in armoede en schulden, niet participeert in het ontwikkelen van de programma’s waar zij baat bij zouden moeten hebben.

Terwijl zij de ervaringsdeskundigen zijn. Top down werkt niet. Om tot een doeltreffende en breed gedragen aanpak te komen is het nodig om serieus aan het werk gaan met bottom up als basis.

Er is een (wettelijk) orgaan dat in vele kwesties het sociaal domein betreffende, gehoord zou moeten worden. De vroegere Cliëntenraad Leeuwarden is opgeheven en vervangen door de Adviesraad Sociaal Domein Leeuwarden. Naast dit officiële orgaan zijn er maar enkele partijen die zich actief bemoeien met de belangen van mensen die te maken hebben met armoede en schulden. Dit zijn o.a. PEL en PAS Frl.

L. Landelijke politieke belemmeringen wegnemen; samen nieuwe wegen inslaan

De gemeente heeft niet de mogelijkheden om alle knelpunten rond armoede op te lossen. De regering/Tweede Kamer hebben beslissingsbevoegdheid op veel gebieden. Bij geconstateerde knelpunten waaraan landelijk beleid aan ten grondslag ligt zal de gemeente, al dan niet met andere gemeenten de discussie met ‘Den Haag’ aan moeten gaan. En/of met de regering afspraken maken over experimenten om te komen tot positieverbetering van mensen in armoede. Een aantal knelpunten zijn:

- a) De hoogte van bijstandsuitkeringen die onvoldoende is om van rond te komen.
- b) Beperkingen die het mogen bijverdienen in de bijstand in onvoldoende mate mogelijk maken.

M. Wat leveren diverse beleidsvoornemens en uitvoeringsactiviteiten op en wat zijn de kosten?

Door de gemeente te formuleren wanneer alle ideeën en voorstellen op een rij staan; inclusief de te verwachte effecten per onderdeel (baten) en de kosten per onderdeel (lasten).

N. Prioritering en kosten en baten

De bekostiging c.q. dekking van alle voorgenomen maatregelen. (Ook dit punt zal door de gemeente moeten worden ingevuld als er een voorstel voor nieuw beleid naar de gemeenteraad gaat).

Geraadpleegde bronnen:

- Belastingdienst. (2021, 6 januari). *Vrijwilligersvergoedingen*.
https://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/belastingdienst/prive/werk_en_inkomen/werken/werken-als-vrijwilliger/vrijwilligersvergoedingen/vrijwilligersvergoedingen
- BKR. (2020). *Hoe jongeren steeds meer in de schulden belanden* | BKR. Stichting BRK voor financieel welzijn. <https://www.bkr.nl/nieuws/2020/7/hoe-jongeren-steeds-meer-in-de-schulden-belanden/>
- CBS. (2019a, december 9). *Kans op armoede bij huishoudens - Armoede en sociale uitsluiting 2019*. Kans op armoede bij huishoudens - Armoede en sociale uitsluiting 2019 | CBS.
<https://longreads.cbs.nl/armoede-en-sociale-uitsluiting-2019/kans-op-armoede-bij-huishoudens/>
- CBS. (2019b, december 9). *Kans op armoede bij huishoudens - Armoede en sociale uitsluiting 2019*. Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://longreads.cbs.nl/armoede-en-sociale-uitsluiting-2019/kans-op-armoede-bij-huishoudens/>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2019a, januari 4). *Zes procent nooit op internet*.
<https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/01/zes-procent-nooit-op-internet>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2019b, december 23). *Bijna 1 op de 6 kinderen woont in een eenouderhuishouden*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/52/bijna-1-op-de-6-kinderen-woont-in-een-eenouderhuishouden>
- De Argumentenfabriek. (2020). *Minder schade door schuld Beleidsvoorstellen om slimmer met problematische schulden om te gaan en zo miljarden te besparen*.
<https://www.argumentenfabriek.nl/media/3741/minder-schade-door-schuld.pdf>
- de Boer, H. W., Bolhaar, J., Jongen, E., & Zulkarnain, A. (Reds.). (2020, mei). *Evaluatie experimenten Participatiewet Effecten op de uitstroom naar werk*. Centraal Planbureau.
<https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Notitie-28mei2020-Evaluatie-experimenten-Participatiewet.pdf>
- De Faam. (2020, 6 mei). *Bijna de helft van alleenstaande ouders met laag inkomen moet regelmatig 'nee verkopen'*. <https://www.de-faam.nl/nieuws/algemeen/974689/bijna-de-helft-van-alleenstaande-ouders-met-laag-inkomen-moet-reg>
- De Kinderombudsman. (z.d.). *Samenvatting Alle Kinderen Kansrijk: Het verbeteren van de ontwikkelingskansen van kinderen in armoede*.
<https://www.dekinderombudsman.nl/system/files?file=inline/SamenvattingAllekinderenkansrijk.pdf>.
<https://www.dekinderombudsman.nl/system/files?file=inline/SamenvattingAllekinderenkansrijk.pdf>
- De Kunst van het Rondkomen*. (2014, september). <https://leeuwarden.notubiz.nl/document/1673648/1>
- FNV Vrouw. (2018, juli). *Aanbevelingen van ervaringsdeskundigen voor een beter armoedebeleid voor vrouwen in de gemeente Leeuwarden*. FNVvrouw.nl. <https://www.fnvvrouw.nl/wp-content/uploads/2018/10/Aanbevelingen-Leeuwarden.pdf>

- Gemeente Amsterdam. (z.d.-a). *Amsterdamse Experiment met de Bijstand*. Amsterdam.nl.
<https://www.amsterdam.nl/werk-inkomen/bijstandsuitkering/amsterdamse-experiment-met-de-bijstand/>
- Gemeente Amsterdam. (z.d.-b). *Giften tot €1200,- toegestaan*. Amsterdam.nl.
<https://www.amsterdam.nl/werk-inkomen/bijstandsuitkering/giften-tot-e1200/>
- Gemeente Leeuwarden. (z.d.). *Minimaregelingen | Gemeente Leeuwarden*.
<https://www.leeuwarden.nl/nl/minimaregelingen>
- GFK. (2017, april). *Armoedebeleving. College voor de Rechten van de Mens*.
<https://docplayer.nl/57074653-Armoedebeleving-college-voor-de-rechten-van-de-mens-gfk-april-2017-gfk-may-17-2017-armoedebeleving-0.html>
- GGD West-Brabant. (2009). *Armoede en gezondheid van kinderen*.
<https://www.landelijkeclienraad.nl/Content/Downloads/Armoede%20en%20gezondheid%20van%20kinderen%20praktische%20handleiding%20voor%20interventie.pdf>
- GGD Zaanstreek-Waterland. (2019, januari). *Verband tussen armoede en gezondheid bij kinderen in Zaanstreek-Waterland*. <https://www.ggdzw.nl/wp-content/uploads/2019/01/Factsheet-Armoede.pdf>
- Helleman, G. (2018, 1 juni). *Armoede en gezondheid in samenhang benaderen*. Platform Stad en Wijk.
<https://platformstadenwijk.nl/2018/06/01/armoede-en-gezondheid-in-samenhang-benaderen/>
- Hoff, S., & Hulst, B. (2019, 3 september). *Wat is Armoede*. Sociaal en Cultureel Planbureau.
<https://digitaal.scp.nl/armoedeinkaart2019/wat-is-armoede/>
- IREUS. (z.d.). *Geld Lenen Zonder BKR Toetsing*. Geraadpleegd op 22 februari 2021, van <http://ireus.nl/>
- Jonge, A. (2020a, augustus 21). *Eerste harde cijfers over schuldenproblematiek*. Binnenlands Bestuur.
<https://www.binnenlandsbestuur.nl/sociaal/nieuws/voor-het-eerst-harde-cijfers-over.14244311.lynkx>
- Jonge, A. (2020b, november 10). *Sneller bij schulden met “vaste lasten partners”*. Binnenlands Bestuur.
<https://www.binnenlandsbestuur.nl/sociaal/nieuws/landelijk-convenant-helpt-bij-vroegsignalering.15080378.lynkx>
- Kok, L. (2019, 26 juni). *Een minimumloon voor zzp'ers: klinkt sympathiek, maar...* Het Parool.
<https://www.parool.nl/nieuws/een-minimumloon-voor-zzp-ers-klinkt-sympathiek-maar-ba6dd4db/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>
- Lekker In Het Leven. (2020, 28 september). *Vecht mee tegen menstruatie-armoede!*
<https://www.lekkerinhetleven.nl/welzijn/vrouw-en-gezondheid/always-vecht-mee-tegen-menstruatie-armoede>
- Mensenrechten. (2016). *Publicaties | College voor de Rechten van de Mens*.
<https://mensenrechten.nl/nl/publicatie/37645>
- Ministerie van Justitie en Veiligheid. (2019, 23 juli). *Onderzoek recht op terugkoop verkochte vorderingen*. Rijksoverheid.
<https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:OYQtMKptMVkJ:https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2019/11/25/tk-bijlage-onderzoek-recht-op-terugkoop-verkochte-vorderingen/tk-bijlage-onderzoek-recht-op-terugkoop-verkochte-vorderingen.pdf+&cd=1&hl=nl&ct=clnk&gl=nl>

- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2019a, februari 25). *Opzetten ontbijtclub*. Gelijke Kansen. <https://www.gelijke-kansen.nl/evidence/ontbijtclub-opzetten>
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2019b, juni 11). *Brochure: Omgaan met armoede op scholen*. Gelijke Kansen. <https://www.gelijke-kansen.nl/themas/armoede-en-gezondheid/documenten/publicaties/2019/06/11/brochure-omgaan-met-armoede-op-scholen>
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2020, 19 maart). *Eindevaluatie van de Participatiewet*. Sociaal en Cultureel Planbureau. <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2019/11/19/eindevaluatie-van-de-participatiewet>
- Movisie. (2018). *ERVARINGSDESKUNDIGEN IN HET SOCIAAL DOMEIN: wie zijn dat en wat doen ze?* ministerie van VWS. <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/publication-attachment/Startnotitie-Ervaringsdeskundigen-in-het-sociaal-domein%20%5BMOV-13952652-1.0%5D.pdf>
- Netwerk Tegen Armoede. (z.d.). *Gezondheid | Netwerk tegen Armoede*. <https://www.netwerktegenarmoede.be/nl/thema-s/gezondheid>
- Netwerk Tegen Armoede. (2020, december). *Jaarboek Armoede en sociale uitsluiting 2020 | Netwerk tegen Armoede*. <https://www.netwerktegenarmoede.be/nl/nieuws/2020/jaarboek-armoede-en-sociale-uitsluiting-2020>
- Nibud. (2019, 25 februari). *Jongeren en schulden*. Nibud - Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting. <https://www.nibud.nl/beroepsmatig/jongeren-en-schulden/>
- Nibud. (2020, 20 mei). *Uw inkomen als uw kind 18 wordt*. Nibud - Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting. <https://www.nibud.nl/consumenten/uw-inkomen-als-uw-kind-18-wordt/>
- NJi. (2020, 11 maart). *Kind arme ouders krijgt vaak lager schooladvies - Nieuws | NJi*. Nederlands Jeugdinstituut. <https://www.nji.nl/nl/Actueel/Nieuws-uit-het-jeugdveld/2020/Kind-arme-ouders-krijgt-vaak-lager-schooladvies>
- Noordelijk Belastingkantoor. (2021, 18 februari). *Voorwaarden en regels kwijtschelding*. <https://noordelijkbelastingkantoor.nl/kwijtschelding/voorwaarden-en-regels/>
- Omlo, J. (2014, 27 maart). *Schaarste: hoe gebrek aan tijd en geld ons gedrag bepalen*. Sociale Vraagstukken. <https://www.socialevraagstukken.nl/recensie/schaarste-hoe-gebrek-aan-tijd-en-geld-ons-gedrag-bepalen/>
- Omnicas. (2020, 27 augustus). *Veel jongeren in de schulden*. Omnicas Incassobureau. <https://omnicas.net/nieuws/veel-jongeren-in-de-schulden/>
- Plantinga, A., Zeelenberg, M., & Breugelmans, S. M. (Reds.). (2018, maart). *De effecten van armoede op voelen, denken en doen*. <https://www.arnoudplantinga.nl/pdf/Effecten%20van%20Armoede.pdf>
- Platform 31. (z.d.). *Cijfers Schulden en Armoede*. <https://www.platform31.nl/wat-we-doen/kennisdossiers/schulden-en-armoede/cijfers>
- Relevante wetteksten uit Participatiewet gebruikt in de re-integratieverordening 2017*. (2017). <https://repository.officiële-overheidspublicaties.nl/externebijlagen/exb-2018-34505/1/bijlage/exb-2018-34505.pdf>

- RIVM. (z.d.). *Feiten en cijfers over de relatie tussen armoede en gezondheid*. Loketgezondleven.nl. <https://www.loketgezondleven.nl/gezondheidsthema/armoede-schulden-en-gezondheid/relatie-armoede-en-gezondheid>
- RIVM. (2019). *Armoede, chronische stress en gezondheid in de gemeente Den Haag*. <https://rivm.openrepository.com/bitstream/handle/10029/622871/2019-0004.pdf?sequence=1>
- Schulden na de AOW dwingen tot doorwerken*. (2020, 8 september). KBO-PCOB. <https://www.kbo-pcob.nl/nieuws/schulden-na-de-aow-dwingen-tot-doorwerken/>
- Schut, J. M. W., & Hoff, S. (2016, 1 september). *De overheid ziet werk als de remedie tegen armoede, de realiteit is anders*. Sociale Vraagstukken. <https://www.socialevraagstukken.nl/de-overheid-ziet-werk-als-de-remedie-tegen-armoede-de-realiteit-is-anders/>
- SER. (2017, maart). *Opgroeien zonder armoede*. SER (SOCIAAL-ECONOMISCHE RAAD). <https://www.ser.nl/-/media/ser/downloads/adviezen/2017/opgroeien-zonder-armoede.pdf>
- Sociaal en Cultureel Planbureau. (2018, oktober). *Als werk weinig opbrengt Werkende armen in vijf Europese landen en twintig Nederlandse gemeenten*. <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2018/10/03/als-werk-weinig-opbrengt>
- Sociaal-Economische Raad. (z.d.). *Opgroeien zonder armoede*. SER. <https://www.ser.nl/nl/publicaties/opgroeien-zonder-armoede#:~:text=In%20het%20advies%20Opgroeien%20zonder,van%20de%20oorzaken%20van%20armoede.>
- Stichting Lezen & Schrijven. (2016a, mei). *Over de relatie tussen laaggeletterdheid en armoede*. <https://ecbo.nl/wp-content/uploads/sites/3/2016-06-Relatie-laaggeletterdheid-en-armoede-2.pdf>
- Stichting Lezen & Schrijven. (2016b, oktober). *Over de relatie tussen lees- en rekenvaardigheden en financiële problemen*. <https://www.sociaalweb.nl/cms/files/2016-10/1302016-rapport-lees-en-rekenvaardigheden-def.pdf>
- Stimulansz. (2021, 26 januari). *Wethouder Arnhem verzacht overstap bijstand naar werk*. <https://www.stimulansz.nl/wethouder-arnhem-verzacht-overstap-bijstand-naar-werk/>
- Ten Dam, J. (2019). *Armoede, Stress & Gezondheid: Lectoraat De Gezonde Stad, hogeschool Windesheim, Zwolle*. https://www.platform31.nl/uploads/media_item/media_item/114/24/ArmoedestressgezondheidJtenDam2018__2_-1539260395.pdf
- Universiteit Utrecht. (2020, maart). *Weten wat werkt: samen werken aan een betere bijstand*. <https://www.uu.nl/publicatie/eindrapport-weten-wat-werkt-samen-werken-aan-een-betere-bijstand>
- UWV. (2015). *Wie heeft schuld? Een kwantitatieve analyse van schulden bij uitkeringsgerechtigden*. https://www.uwv.nl/overuwv/Images/UWV_Schulden_Kwantitatief%20eindrapport.pdf
- Vrooman, J. C. (2020, 18 februari). *Als werk weinig opbrengt: bevindingen en beleidsoverwegingen. : Position paper Sociaal en Cultureel Planbureau voor het Rondetafelgesprek 'Werkende armen'*. <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/392328>. <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/392328>
- Zuurmond, I. (2020, 29 september). *Rood staan bij de bank*. Consumentenbond. <https://www.consumentenbond.nl/betaalrekening/rood-staan>